

Relacions internacionals a l'Àsia oriental entre el 1945 i el 1989

Caterina García Segura
Pablo Pareja Alcaraz

PID_00154980

Universitat Oberta
de Catalunya

www.uoc.edu

Índex

Introducció	5
Objectius	8
1. Els fonaments de la guerra freda a l'Àsia oriental: el llegat de la Segona Guerra Mundial i els processos de descolonització	9
1.1. La derrota del Japó en la Segona Guerra Mundial: la fi de l'expansionisme militar i l'alineació amb els EUA	11
1.2. La guerra sinojaponesa i el conflicte civil a la Xina: l'ascens del comunisme i la "insularització política" de Taiwan	15
1.2.1. La presència japonesa a la Xina: el conflicte sinojaponès entre el 1937 i el 1945	15
1.2.2. La guerra civil xinesa: l'ascens del comunisme i la "insularització política" de Taiwan	17
1.3. El primer conflicte armat de la guerra freda: la guerra de Corea i la partició de la península coreana	19
1.4. La descolonització del sud-est asiàtic	22
1.4.1. L'ordre bipolar al sud-est asiàtic: alineaments i no-alineament	22
1.4.2. Els conflictes colonials	24
1.4.3. El regionalisme del sud-est asiàtic: la SEATO i l'ASEAN	26
2. L'ordre bipolar a l'Àsia oriental I: els EUA i l'Àsia oriental entre el 1945 i el 1989	29
2.1. L'aliança entre els EUA i el Japó: naturalesa, evolució i límits	29
2.2. Els EUA i la Xina: del conflicte a la normalització	32
2.2.1. Les relacions entre els EUA i la República Popular de la Xina	32
2.2.2. Les relacions entre els EUA i Taiwan	37
2.3. Els EUA i la península de Corea	39
2.3.1. Els EUA i Corea del Sud	39
2.3.2. Els EUA i Corea del Nord	41
2.4. Els EUA i el sud-est asiàtic (especial atenció al Vietnam)	42
3. L'ordre bipolar a l'Àsia oriental II: l'URSS i l'Àsia oriental entre el 1945 i el 1989	45
3.1. Els conflictes entre l'URSS i el Japó	46
3.2. La fràgil aliança sinosoviètica	47

3.2.1. Davant l'“enemic comú”: la construcció de l'aliança sinosoviètica	47
3.2.2. La desestabilització de l'URSS i la transformació interna de la Xina: el final de l'aliança sinosoviètica i el ressorgir dels conflictes territorials	49
3.3. L'URSS i la península de Corea	51
3.4. L'URSS i el sud-est asiàtic (especial atenció al Vietnam)	53
4. Dinàmiques regionals en l'ordre bipolar	55
4.1. L'arrencada econòmica de l'Àsia oriental: el patró de creixement del “vol de les oques”	55
4.1.1. La promesa del Japó a la dècada dels anys setanta	56
4.1.2. El despertar del sud-est asiàtic: el “vol de les oques”	58
4.2. L'ascens de la Xina com a potència regional i les reformes econòmiques dels vuitanta	60
4.3. Un sistema regional heterogeni: permanència de règims comunistes, dictadures i transicions a l'Àsia oriental	61
4.4. L'impacte del final de la guerra freda sobre l'Àsia oriental: una regió a la recerca de líder	64
Resum	65
Bibliografia	67

Introducció

La fi de la Segona Guerra Mundial va donar origen a un sistema internacional dominat pels Estats Units (EUA) i l'URSS. Aquest nou ordre bipolar es va mantenir vigent durant gairebé cinquanta anys, fins a la caiguda del mur de Berlín el 1989 i el desmembrament de l'URSS al principi dels noranta.

L'impacte del llarg enfrontament entre les dues superpotències a Europa ha estat objecte de nombrosos treballs acadèmics. No ocorre el mateix en el cas de l'Àsia oriental, una regió poc integrada als estudis clàssics sobre la guerra freda. Les circumstàncies que envolten i expliquen el desenvolupament de la guerra freda a l'Àsia oriental, no obstant això, no poden ser obviades o ser relegades a un segon pla.

Comprendre la globalitat de la guerra freda requereix entendre que no solament hi va haver un únic escenari per a aquest fenomen històric, sinó que aquest va afectar tots els països i regions del planeta. Comprendre les relacions internacionals contemporànies i l'important paper que l'Àsia oriental exerceix en el joc de poder i la seguretat mundials requereix atendre també el posicionament i els condicionants dels diferents països d'aquesta regió durant els últims cinquanta anys.

L'objectiu central d'aquest mòdul és analitzar la naturalesa i evolució de les relacions internacionals a l'Àsia oriental entre el 1945 i el 1989. Per a això, convé tenir presents cinc observacions preliminars:

1) Aquest mòdul entendrà l'Àsia oriental en un sentit ampli, incloent-hi no solament el Japó, la Xina, Taiwan i la península coreana, sinó també els països que integren el sud-est asiàtic: el Vietnam, Laos, Cambodja, Birmània, Tailàndia, Malàisia, Singapur, Brunei, Indonèsia i les Filipines. El motiu és simple: comprendre la dinàmica internacional de l'Àsia oriental en aquest període de la història requereix tenir en compte les complexes interaccions entre el nord i el sud d'aquesta regió.

2) S'assumirà una concepció dinàmica de l'Àsia oriental i de la seva significació en el sistema internacional. Els països d'aquesta regió van experimentar una transformació enorme entre el 1945 i el 1989. Al principi dels cinquanta, per exemple, les economies del Japó, la Xina i Corea del Sud amb prou feines sumaven un 3% del producte interior brut mundial, enfront del 35% dels EUA. Al començament dels noranta, tanmateix, les economies del Japó, la Xina i els quatre tigres asiàtics (Corea del Sud, Taiwan, Hong Kong i Singapur)

se situaven gairebé al mateix nivell dels EUA i Europa amb prop del 30% del producte interior brut mundial.

3) El mòdul s'ocuparà d'una manera especial del paper dels estats en les relacions internacionals. Durant la guerra freda, caracteritzada per una conflictivitat permanent de marcat caràcter politicomilitar, els estats van ser els principals actors de les relacions internacionals. L'Àsia oriental no va ser una excepció, i les decisions dels governs del Japó, la Xina, les dues Corees i els països del sud-est asiàtic van ser els principals determinants del contingut i l'evolució de les relacions bilaterals, regionals i globals.

4) S'aproximarà a les relacions internacionals de l'Àsia oriental entre el 1945 i el 1989 des d'una perspectiva multidimensional i plural. Aïlladament, el liberalisme, el realisme o el constructivisme social no són capaços d'explicar les normes, forces i interessos que envolten aquestes relacions. Al segle XX, la gradual erosió de la sobirania estatal, la globalització, la regionalització i les pressions localistes urgeixen l'ús d'un marc plural per a estudiar les relacions internacionals d'aquesta complexa regió.

5) Es considerarà el conflicte bipolar com un dels factors explicatius de l'absència d'un líder regional clar durant i després de la guerra freda, malgrat l'existència de candidats potencials tan importants com la Xina o el Japó.

Amb aquestes observacions de fons, el primer apartat d'aquest mòdul analitzarà els fonaments i la naturalesa de la guerra freda a l'Àsia oriental. Al nord, la derrota del Japó a mitjan anys quaranta es veu acompanyada per la guerra civil xinesa i, alguns anys més tard, pel conflicte entre les dues Corees. Al sud, les guerres de descolonització de diversos països precedeixen els primers intents fracassats de regionalització i l'aparició de diversos enfrontaments interns i regionals vinculats al conflicte Est-Oest. Aquests precedents ens ajudaran a abordar l'enorme influència dels EUA i l'URSS a l'Àsia oriental durant les dècades següents.

Els EUA van tractar de contenir l'expansió del comunisme i mantenir la seva influència a l'Àsia oriental per mitjà d'accions de signe divers (polítiques, econòmiques, militars i ideològiques). Per a això, van trobar al Japó, el sistema polític del qual va ajudar a modelar, el seu principal aliat regional. També va trobar un col·laborador incondicional a Corea del Sud gràcies al seu paper com a garant de seguretat davant el règim comunista nord-coreà. Les relacions amb la Xina van ser més complexes i canviants. Durant els cinquanta i seixanta, ambdós països van pertànyer a blocs diferents i van mantenir diversos enfrontaments, sobretot en relació amb Taiwan. Aquesta situació va canviar al principi dels setanta i a poc a poc les relacions es van anar intensificant.

Respecte al **sud-est asiàtic**, el Vietnam es va convertir en la principal àrea d'intervenció nord-americana mitjançant una llarga i complexa guerra contra les

forces comunistes del Vietnam del Nord. Les seves relacions amb la resta de la regió, com veurem al llarg del segon apartat del mòdul, també van estar determinades per la política de contenció del comunisme a l'Àsia oriental.

L'URSS, els llaços de la qual amb l'Àsia oriental seran analitzats en el tercer apartat, es va aliar temporalment amb la Xina de Mao Zedong fins que les diferències ideològiques i d'interessos van posar fi a aquesta aliança a la dècada dels seixanta. La seva vinculació amb Corea del Nord va ser una mica menys intensa però es va mantenir estable, amb pocs alts i baixos al llarg de la guerra freda. Amb els països de l'òrbita nord-americana, el Japó i Corea del Sud, les seves relacions sempre van ser distants i es van caracteritzar per un elevat grau de desconfiança. La seva participació al sud-est asiàtic va ser menys intensa que la dels EUA, però també hi va intervenir en algunes ocasions mitjançant mesures com la prestació d'ajut econòmic i militar a les forces comunistes del Vietnam del Nord.

Finalment, aquest mòdul abordarà les dinàmiques regionals en un marc bipolar. L'economia del Japó va fer un salt espectacular al principi dels setanta i va mantenir alts nivells de creixement durant gairebé dues dècades. D'altra banda, estimulats pel creixement japonès i per les polítiques comercials preferencials nord-americanes, alguns països del sud-est asiàtic es van integrar plenament als mercats globals i van protagonitzar l'anomenat *miracle econòmic asiàtic* durant els vuitanta i part dels noranta. En aquest mateix període de temps, la Xina va anar fiant gradualment la seva posició dominant en una regió composta de règims polítics d'índole diversa, però predominantment autoritaris.

Aquesta diversitat, que sempre va estar present a l'Àsia oriental durant l'etapa de la guerra freda, no va acabar amb la caiguda del bloc soviètic, i és per això que és important tenir present que les actuals relacions internacionals de l'Àsia oriental són hereves de les normes, interessos i forces dominants durant la guerra freda (1945-1989).

Objectius

Aquest mòdul, centrat en la dinàmica internacional de l'Àsia oriental entre el 1945 i el 1989, pretén assolir els objectius següents:

- 1.** Comprendre els condicionaments que va imposar la guerra freda a l'Àsia oriental, analitzant el paper exercit per les superpotències en les relacions interregionals.
- 2.** Analitzar el contingut i evolució de les relacions internacionals a la regió al llarg de la guerra freda (1945-1989), fent una referència especial als conflictes armats vinculats a la problemàtica Est-Oest.
- 3.** Entendre la complexa dinàmica que hi ha entre les condicions internes de cada un dels països de l'Àsia oriental i el seu comportament en l'àmbit internacional.
- 4.** Explicar la regionalització i el regionalisme a l'Àsia oriental identificant les dificultats que afronta aquest espai geogràfic per a la formació d'organitzacions regionals adequades a la idiosincràsia dels diferents països, al context històric i a l'ordre bipolar.

1. Els fonaments de la guerra freda a l'Àsia oriental: el llegat de la Segona Guerra Mundial i els processos de descolonització

La Primera Guerra Mundial va donar lloc a un nou equilibri internacional que només va sobreviure tres dècades. Fràgil des del seu naixement, aquest equilibri no va ser capaç de suportar les pressions derivades dels problemes no resolts per la Primera Guerra Mundial, del descontentament dels vençuts amb les condicions de la pau (per a ells el *dicktat*) de Versalles, de les crisis econòmiques dels anys vint i trenta, l'ascens del nacionalsocialisme en alguns països d'Europa i del creixent malestar de les colònies respecte les seves metròpolis.

El resultat d'aquest fracàs va ser un nou conflicte internacional que marcaria profundament el curs de la segona meitat del segle xx: la Segona Guerra Mundial. A la guerra la va seguir un període caracteritzat per l'enfrontament permanent entre les dues superpotències vencedores –els EUA i l'URSS– i per l'establiment d'un ordre internacional bipolar. En ser ambdós països potències nuclears amb capacitat de resposta a un atac nuclear massiu, es va produir una situació en la qual, en paraules de Raymond Aron, “la guerra era improbable però la pau era impossible”.

Encara que l'escenari per excel·lència de la guerra freda va ser Europa –més concretament l'Alemanya dividida i el Berlín ocupat–, aquest conflicte va deixar sentir la seva influència a tot el planeta. L'Àsia oriental no va ser una excepció, i la regió es va anar integrant progressivament a l'esquema de poder bipolar.

La victòria aliada sobre el Japó va proporcionar als EUA el seu aliat més important i el seu principal mur de contenció del comunisme, mentre que, amb el triomf de la Revolució Comunista, la Xina es va convertir –fins al final dels anys seixanta– en el suport regional de l'URSS més important.

Així, situats els potencials líders regionals en les òrbites de les superpotències, els altres països de la regió van anar fent el mateix segons els seus vincles històrics, la naturalesa del seu règim, les seves necessitats econòmiques i l'ajuda rebuda per una o una altra superpotència.

Bibliografia recomanada

R. Aron (1962). *Paix et guerre entre les nations* (cap. 6). París: Calmann-Lévy.

Aquest apartat s'endinsa en les arrels de la guerra freda a l'Àsia oriental i en els fets particulars que van envoltar la implantació de l'ordre bipolar a cada país de la regió. Per a aquests, l'impacte de la Segona Guerra Mundial és i continua essent inqüestionable.

La **derrota del Japó** per part de les potències aliades va posar fi al conflicte sino-japonès, a diverses dècades d'expansió territorial i hostilitats militars contra els seus veïns asiàtics i als intents nipons de fiançar-se una zona de poder i influència.

Respecte a la Xina, l'ascens gradual del comunisme als anys quaranta i el distanciament entre l'URSS i els EUA no solament van estrènyer les relacions entre els líders comunistes xinesos i els representants soviètics, sinó que també van truncar les escasses possibilitats d'entesa mútua entre Beijing i Washington.

L'efecte del distanciament entre les dues superpotències va ser encara més notori sobre la **península coreana** –escenari del primer conflicte bèl·lic de la guerra freda– amb la seva partició en dos països enfrontats: Corea del Nord i Corea del Sud.

Lectura recomanada

R. S. Thompson (2002). *Empires on the Pacific: World War and the Struggle for the Mastery of Asia*. Nova York: Basic Books.

Finalment, el sud-est asiàtic també es va veure afectat per la Segona Guerra Mundial i el naixement d'un nou ordre bipolar. Durant els anys quaranta i cinquanta aquesta regió va ser testimoni de diversos processos de descolonització, greus conflictes territorials i els primers esforços de construcció regional. En tots aquests processos, la dinàmica Est-Oest del sistema internacional va deixar la seva empremta i va condicionar la seva evolució.

1.1. La derrota del Japó en la Segona Guerra Mundial: la fi de l'expansionisme militar i l'alineació amb els EUA

La participació del Japó en la guerra mundial va estar precedida de diverses dècades de conflictes territorials –especialment pel territori de Manxúria– i de lluita pel poder regional. A mitjan 1937, el Japó es va llançar a una guerra oberta contra la Xina, acció que va ser interpretada com un clar gest d'enemistat per part dels EUA, que van veure agreujades les seves sospites amb l'adhesió del país nipó al pacte tripartit del 1940 amb Alemanya i Itàlia i la seva reclamació de les bases militars a la Indoxina francesa.

Tanmateix, el factor determinant de l'entrada del Japó a la guerra mundial es va produir el desembre del 1941. Sense prèvia declaració de guerra, l'aviació nipona va atacar per sorpresa la base nord-americana de Pearl Harbor per poc després envair diverses illes i alguns territoris com Hong Kong o la península de Malacca al sud-est asiàtic.

Foto aèria de l'atac a la base de Pearl Harbor

L'avenç de les tropes japoneses va desembocar en pocs mesos en la configuració d'un vast imperi colonial que concretava el somni d'alguns dirigents del país de crear l'"esfera de coprospèritat de la gran Àsia oriental" i els orígens del qual es podien trobar en l'etapa del Govern Meiji, a mitjan segle XIX.

Manxúria

El territori de Manxúria correspon a les actuals províncies xineses de Liaoning, a Heilongjiang i a Jilin, al nord-est del país.

El Japó va desencadenar la guerra amb els EUA i Anglaterra. Els avions, sense previ avis, van bombardejar les posicions nord-americanes al Pacífic.
Portada del *Diario de Yucatán* del 8 de desembre de 1941

Malgrat els èxits navals de les tropes japoneses i els esforços de les autoritats per mantenir el seu domini, aquestes ambicions expansionistes es van veure definitivament truncades el 1945. Després de diverses ofensives dels aliats als seus territoris colonials, el bombardeig atòmic d'Hiroshima i Nagasaki va posar fi a la guerra i es va precipitar la, ja en aquells moments inevitable, rendició de Japó entre l'agost i el setembre del 1945.

1941-1945 al Japó

En només quatre anys, la població japonesa s'havia vist disminuïda en gairebé dos milions d'habitants i prop del 40% de la superfície urbana del país havia quedat completament arrasada.

L'acord que significava la rendició, firmat el 2 de setembre del 1945, va implicar per al Japó:

- La pèrdua de gairebé totes les seves possessions exteriors.
- La pèrdua de la seva autonomia política interna.
- L'ocupació del país per part de les tropes aliades.
- La seva plena renúncia a la guerra.
- La redefinició de la seva sobirania territorial.

- Un programa conjunt de desmilitarització i democratització sota l'autoritat del general nord-americà MacArthur.

La rendició del Japó va coincidir amb l'ocupació de les illes Ryukyu, incloent-hi Okinawa, per part dels EUA i de les illes Kurils per part de l'URSS. Les primeres van ser tornades al Japó el 1972. La sobirania de les segones, tanmateix, continua essent –encara avui, el 2004– motiu de disputa entre les autoritats nipones i russes.

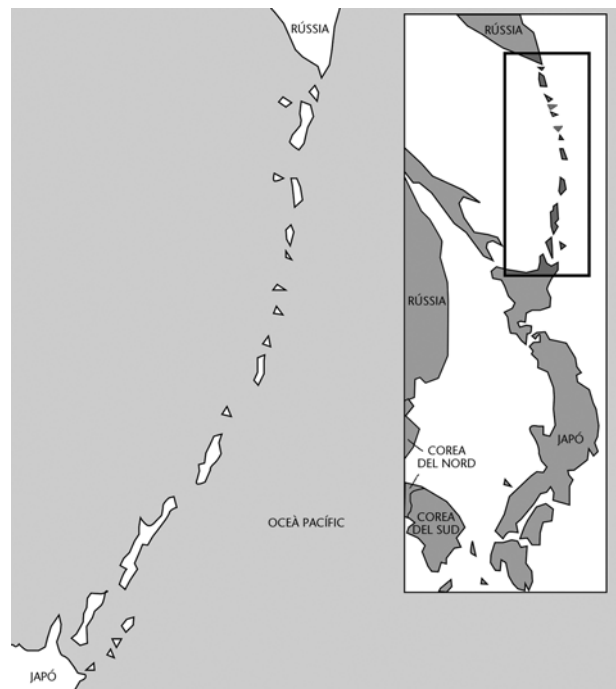
Seguint les indicacions del general MacArthur, l'emperador Hiro Hito va acceptar la seva renúncia al caràcter diví de la monarquia el 1946 i només un any més tard el Govern va acatar la reforma de la Constitució Meiji del 1889, impulsada pels ocupants nord-americans. El resultat d'aquestes decisions va ser la instauració d'una nova monarquia constitucional dotada d'un parlament d'inspiració britànica i recolzada sobre un sistema judicial reformat, un nou model agrari, un potent sistema educatiu i un esquema sindical reforçat.

Des del punt de vista de **la política militar i de defensa**, l'article 9 de la nova Constitució del Japó –coneguda també com la Constitució MacArthur– es va convertir en la pedra angular de la nova posició internacional del país.

En **el pla econòmic**, la penosa situació econòmica del país als primers anys de la postguerra va anar millorant gradualment gràcies a algunes reformes introduïdes pels nous governs i, sobretot, a les comandes industrials procedents dels contendents en el conflicte coreà del qual parlarem més tard.

El període d'ocupació nord-americana es va prolongar des del final de la guerra fins al 8 de setembre del 1952, data en què el Japó i tots els aliats menys l'URSS van firmar el tractat de San Francisco. Aquest acord va permetre al país asiàtic recuperar la seva plena sobirania i va obrir les portes a la reconstrucció de la seva força policial i militar. També va marcar el tret de sortida al procés de normalització de relacions diplomàtiques entre el Japó i la major part de les potències aliades. Amb l'URSS aquest procés de distensió va haver d'esperar alguns anys més, fins que el 1956 les autoritats soviètiques van posar fi a l'estat de guerra.

Com a conseqüència de l'ocupació nord-americana durant quatre anys i de les tensions territorials entre el Japó i l'URSS, el Japó es va anar consolidant com un aliat obedient i fidel dels EUA.

Article 9 de la Constitució

Encara que avui, el 2004, és motiu d'interpretacions judicials diverses -i fins i tot està plantejada la seva reforma-, aquest article expressava la renúncia explícita a l'ús de la força com a mitjà per a resoldre disputes internacionals i prohibia la creació d'un exèrcit.

Malgrat el descontentament de part de la ciutadania, els governs liberals democràtics dels anys cinquanta i principi dels seixanta van desenvolupar una política exterior marcadament proamericana. Prova d'això va ser el pacte d'acord i defensa mútua que el Japó va firmar amb els EUA el març del 1954. Simultàniament, els primers governs de la nova monarquia constitucional japonesa van haver de fer front a una economia en expansió dificultada pel reduït espai geogràfic del país i el seu ràpid creixement demogràfic.

Quant a les seves relacions amb els països veïns als anys posteriors a la Segona Guerra Mundial, la complexa situació regional, la concentració del Govern japonès en la reconstrucció econòmica com un mecanisme per a recuperar l'orgull nacional, el control polític del Govern per part dels EUA i la desconfiança generada pel passat expansionista del Japó es van traduir en una política exterior de perfil molt baix.

- Respecte a la **península coreana**, la seva evolució política i, en concret, la instauració als anys cinquanta d'un règim comunista a Corea del Nord, va negar tota possibilitat de cooperació entre les autoritats nipones i els líders nord-coreans. Al contrari, l'alineació de Corea del Sud amb el bloc capitalista va afavorir que les relacions entre ambdós països no estiguessin exposades a grans tensions. En general, però, va continuar prevalent el clima de desconfiança tradicional, sobretot per part dels líders sud-coreans que continuaven veient en els nous líders japonesos els continuadors del militarisme expansionista japonès durant la Segona Guerra Mundial.
- Quant a **les relacions amb la Xina**, després d'haver estat enfrontats en un conflicte directe durant les dècades anteriors (1894-1895), els governants japonesos i els líders comunistes xinesos no van restablir relacions diplomàtiques fins l'any 1972, més de dues dècades després de la Segona Guerra Mundial.
- Finalment, els vincles polítics del Japó amb **els països del sud-est asiàtic** també van experimentar un retrocés notable després de la guerra. En aquest sentit, si bé la derrota de l'exèrcit japonès el 1945 va posar fi als intents d'ocupació de la Indoxina, part de la península de Malacca o les Filipines, el Japó no va aconseguir desterrar els recels i rancúnies dels països del sud-est asiàtic respecte al seu anterior ocupant.

En definitiva, el Japó dels anys immediats a la postguerra va tenir relacions exteriors regionals molt febles. El país es va concentrar en la reconstrucció econòmica i va desterrar qualsevol aventura política susceptible de despertar ressentiments en els seus veïns. Les seves relacions prioritàries van ser les mantingudes amb els EUA, que van ser primer el seu ocupant i després el seu principal aliat.

1.2. La guerra sinojaponesa i el conflicte civil a la Xina: l'ascens del comunisme i la "insularització política" de Taiwan

La Xina i el Japó, rivals tradicionals a la regió, també ho van ser en la Segona Guerra Mundial i en l'ordre bipolar que la va seguir. En la postguerra tots dos van retrocedir respecte a les seves possibilitats anteriors de convertir-se en potències regionals: el Japó ho va fer a causa de la seva actuació en la guerra i la Xina a causa de la seva evolució política. El Japó era odiat i temut pels seus veïns a causa del seu imperialisme anterior i la Xina ho era a causa del seu comunisme present.

L'entrada de la Xina en la Segona Guerra Mundial va estar precedida per dos conflictes de gran transcendència que, durant diverses dècades, van marcar el desenvolupament polític del país:

1) **La invasió japonesa de la Xina i la guerra posterior.** Aquesta guerra es va desenvolupar entre el 1937 i el 1945, si bé la Xina no va declarar formalment la guerra al Japó fins al bombardeig de la base nord-americana de Pearl Harbour per les tropes nipones, el desembre del 1941.

2) **La guerra civil entre nacionalistes i comunistes,** que troba els seus orígens en les purgues polítiques iniciades per Chiang Kai-shek el 1926 i es prolonga fins al 1949, any en què es produeix la fi de les hostilitats.

1.2.1. La presència japonesa a la Xina: el conflicte sinojaponès entre el 1937 i el 1945

Les tensions territorials entre la Xina i el Japó havien donat lloc a diversos enfrontaments entre els exèrcits d'ambdós països al final del segle XIX i principi del XX. Aquestes tensions es van anar incrementant de nou a la dècada dels trenta arran de l'ocupació japonesa de Manxúria i dels bombardejos de la seva força aèria sobre la ciutat de Shanghai el 1932.

El juliol del 1937, un altercat entre l'Exèrcit Imperial del Japó i l'Exèrcit Revolucionari Nacional de la Xina al pont de Marco Polo, als voltants de Beijing, va marcar l'inici de la denominada segona guerra sinojaponesa sense que cap d'ambdues parts efectués una declaració de guerra formal. En menys de tres anys, les tropes japoneses van aconseguir el control de Shanghai, Nanjing i altres ciutats, malgrat els continus enfrontaments amb les forces comunistes liderades per Mao Zedong i amb les tropes nacionalistes sota el comandament del Kuomintang dirigit per Chiang Kai-shek. El 1940, les parts van arribar a una treva com a conseqüència del menor activisme de les tropes japoneses i les tensions creixents entre els comunistes i els nacionalistes xinesos.

Per a nombrosos historiadors xinesos, aquest enfrontament amb el Japó, també conegut com a guerra de resistència davant el Japó, no es va iniciar el 1937 sinó diversos anys abans, el 1931. El setembre d'aquest any, les tropes japo-

Primera guerra sinojaponesa

La primera guerra sinojaponesa va finalitzar amb el Tractat de Shimonoseki (1895), pel qual els xinesos van haver de cedir al Japó les illes Pescadors, Taiwan i tota influència a Corea.

Lectura recomanada

Chen J. (2001). *Mao's China and the Cold War, The New Cold War History*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Pont de Marco Polo prop de Beijing

neses van volar una secció del ferrocarril xinès que travessava Manxúria per imputar l'acció a terroristes xinesos i aprofitar-ho per aconseguir el control de la província. Aquest episodi, conegut com l'incident Mukden (a l'actual província de Shenyang), va provocar les ires de les autoritats xineses i va enrarir encara més el clima de tensió característic de les relacions bilaterals entre la Xina i el Japó durant bona part del segle xx.

Encara que el Japó mai no va acceptar negociar amb els representants comunistes o nacionalistes i no va abandonar les seves pretensions d'expansió territorial, l'any 1940 va ser testimoni d'una menor tensió, probablement com a resultat del desgast produït per diversos anys de conflicte armat i d'una atenció més gran a les accions japoneses per part de les potències occidentals.

L'actuació brutal dels japonesos amb la població de Nanjing

Alemanya i l'URSS, inspirades per interessos diferents, havien prestat ajuda a les forces militars xineses des del final de la dècada del 1930:

- Per als **alemanys**, l'oposició de Chiang Kai-shek al Partit Comunista Xinès era jutjada positivament com una contribució a la lluita mundial contra el comunisme. Així, encara que més tard s'aliaria amb el Japó en la Segona Guerra Mundial, Alemanya va prestar ajuda inicialment a les tropes nacionalistes del Kuomintang.
- Les raons que inspiraven l'**ajuda soviètica** eren diferents. D'una banda, els líders soviètics es van esforçar a utilitzar el conflicte entre la Xina i el Japó per a evitar que aquest envaís el territori soviètic de Sibèria i esclatés un nou conflicte regional. De l'altra, l'URSS va veure en l'enfrontament entre les tropes nacionalistes del Kuomintang i l'exèrcit imperial japonès una via per a debilitar gradualment les primeres i afavorir l'ascens d'un govern xinès comunista, simpatitzant dels ideals soviètics.

El **Regne Unit i França**, d'altra banda, van vendre armes i material militar a la Xina mitjançant diversos contractes, però en general la seva actitud va ser més neutral durant els primers anys del conflicte. Respecte als **EUA**, que inicialment es van declarar neutrals, el seu suport a les forces xineses va anar augmentant a mesura que es consolidava l'avenç japonès. Diversos aspectes en són bona prova. N'esmentarem dos:

- 1) La participació dels anomenats *Tigres Voladors* nord-americans en la formació de les forces aèries xineses al començament del 1941.
- 2) La decisió dels EUA de declarar l'embargament d'acer i petroli al Japó aquell mateix any, una decisió que el va obligar a buscar noves fonts als països del sud-est asiàtic i que va desembocar en els bombardejos de Pearl Harbour, el desembre del 1941.

L'efecte d'aquests bombardejos va ser la inclusió del conflicte entre el Japó i la Xina en l'escenari més ampli de la Segona Guerra Mundial a l'Àsia oriental. La Xina i els EUA van declarar la guerra al Japó uns dies més tard dels bombardejos, i Chiang Kai-shek va ser nomenat comandant suprem dels aliats a la zona de la guerra xinesa el 1942. Així mateix, els EUA van augmentar gradualment el seu suport militar i logístic a les tropes del Kuomintang.

Després de diversos anys d'enfrontaments, el final de la Segona Guerra Sino-japonesa es va produir el 9 de setembre del 1945, només un mes després de la rendició del Japó davant les potències aliades, l'agost del mateix any. Seguint les provisions de la conferència del Caire del 1943, la Xina va recuperar llavors els territoris de Manxúria, Taiwan i les illes Pescadors.

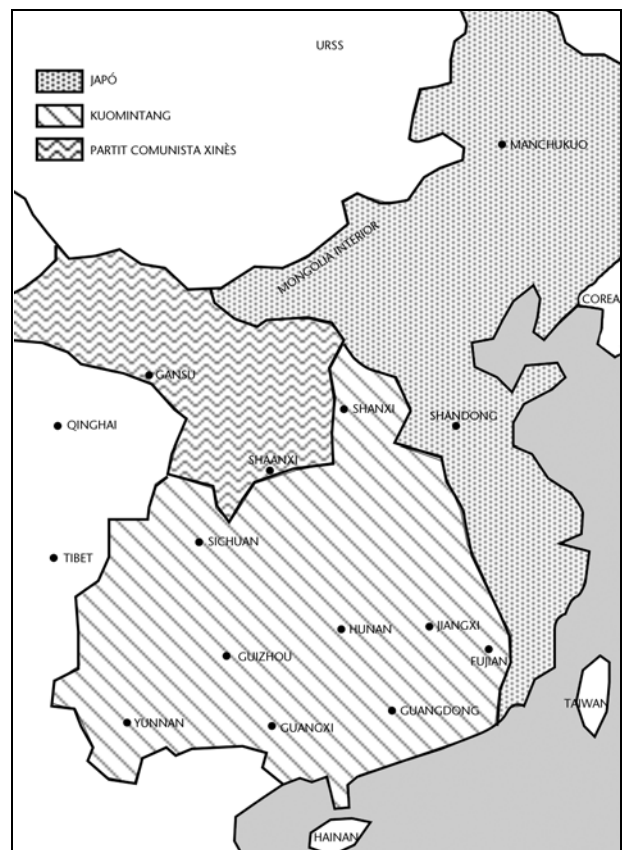
1.2.2. La guerra civil xinesa: l'ascens del comunisme i la "insularització política" de Taiwan

Les tensions entre els nacionalistes dirigits per Chiang Kai-shek i els comunistes liderats per Mao Zedong van començar el 1926, amb l'arribada dels primers al poder i l'inici d'un període de purgues polítiques dels sectors més esquerrans del Partit Nacionalista o Kuomintang. Aquestes purgues van desembocar en la sortida de Mao Zedong del partit i en la posada en marxa d'un llarg enfrontament intern pel control del país. Durant la dècada del 1930, les tropes nacionalistes van llançar diverses campanyes de persecució contra els comunistes. Per la seva banda, els comunistes es van replegar a les zones rurals del país i també van organitzar diferents accions per debilitar el control de Chiang Kai-shek. A mitjan dècada, les tropes nacionalistes gaudien d'una posició més forta que les forces comunistes. Aquesta situació es va veure alterada amb l'inici de la segona guerra sinojaponesa el 1937 i l'aparició d'un nou enemic comú: l'Exèrcit Imperial japonès.

La dècada de Nanjing

El 1927, els nacionalistes, dirigits per Chiang Kai-shek, van establir la seva capital a Nanjing i d'aquesta manera van inaugurar la denominada *dècada de Nanjing* (1927-1937).

Durant poc més d'un any, nacionalistes i comunistes van unir esforços per frenar l'avenç territorial del Japó a les zones costaneres, el nord i el centre de la Xina. No obstant això, la fràgil aliança entre nacionalistes i comunistes es va començar a debilitar el 1938. Aquest debilitament es va fer més evident a partir del 1940 amb l'augment dels enfrontaments a les zones no controlades per les tropes japoneses.

Mentre lliuraven una guerra conjunta contra l'Exèrcit japonès, nacionalistes i comunistes lluitaven pel control intern del país. Els primers rebien l'ajuda més o menys velada d'Alemanya i l'URSS abans del 1941. La Segona Guerra Mundial va canviar aquesta situació i va convertir els EUA i les potències aliades en les seves principals fonts de suport econòmic i militar. Els comunistes, en canvi, es beneficiaven del suport logístic i militar d'una Unió Soviètica cada vegada més enfrontada a les potències aliades i cada vegada també més preocupada per augmentar les seves àrees d'influència.

Aquesta situació d'entrecruament de conflictes a la Xina –guerra civil, conflicte sinojaponès, guerra mundial– es va mantenir fins al 1945. A partir de llavors, els enfrontaments entre nacionalistes i comunistes es van fer més visibles i a poc a poc les forces de Mao Zedong van anar avançant.

Aquesta alteració de l'equilibri entre nacionalistes i comunistes es va deure fonamentalment a dos motius:

- Per una banda, als suports aconseguits pel Partit Comunista a les zones rurals.
- Per l'altra, a l'excessiva confiança dels EUA en la superioritat militar del Kuomintang i la limitació dels seus ajuts.

El resultat va ser la conquesta de Manxúria per part de les tropes comunistes i el seu gradual domini de la Xina continental. El 1949 havien aconseguit el control de Beijing i Shanghai. L'1 d'octubre d'aquell mateix any, Mao Zedong proclamava la creació de la República Popular de la Xina (*Zhonghua Renmin Gongheguo*) i posava fi a diverses dècades de guerra civil.

Si bé la fi dels enfrontaments no es va produir fins al final dels quaranta, els avenços del Partit Comunista a la Xina continental van forçar el trasllat a Taiwan de bona part del Kuomintang a mitjan dècada. Chiang Kai-shek va formar llavors un nou govern a l'illa i va llançar una sèrie de polítiques caracteritzades per un elevat nivell de corrupció i per l'ús de la repressió militar per a frenar les revoltes populars. Aquesta actitud va nodrir la negativa d'un sector de la població taiwanesa a acceptar l'autoritat política del Kuomintang i, com a resultat, els anys cinquanta van ser testimonis de múltiples abusos de poder per part del Govern i l'Exèrcit.

Des del punt de vista de les relacions entre la Xina continental i l'illa, l'arribada de Chiang Kai-shek i dels seus col·laboradors a Taiwan va semblar les llavors d'un conflicte que s'ha prolongat durant més de cinquanta anys.

Comunistes en zones rurals

El 1927, els nacionalistes, dirigits per Chiang Kai-shek, van dur a terme la matança dels comunistes instal·lats a Shanghai. Això va posar fi a la implantació comunista a les grans ciutats, i va obligar els supervivents a retirar-se, liderats per Zhu De i Mao Zedong, a zones rurals.

Per la seva naturalesa comunista, la Xina de Mao Zedong va quedar integrada al bloc soviètic durant els anys posteriors a la Segona Guerra Mundial. Per oposició, Taiwan va quedar circumscrit a la zona d'influència nord-americana. Referent a aquest punt, és interessant reconèixer que si bé els EUA es van poder plantejar inicialment la possibilitat d'estrènyer les relacions amb el Govern comunista de Mao, l'explosió del conflicte coreà el 1950 va obrir una bretxa irreparable entre Beijing i Washington i va truncar qualsevol intent d'acostament entre ambdues capitals.

1.3. El primer conflicte armat de la guerra freda: la guerra de Corea i la partició de la península coreana

La península coreana va ser l'escenari de la primera guerra oberta en el nou ordre internacional instaurat després de la Segona Guerra Mundial. Hi van contribuir tant factors interns –entre els quals destaca el descontentament de bona part de la població a les regions del nord– com també factors externs –el buit de poder creat després de la retirada del Japó i les tensions de la incipient guerra freda.

La guerra de Corea, malgrat ser un conflicte que gairebé podria ser qualificat de guerra civil –per quant les dues Corees, inicialment, es troben separades temporalment–, és considerada com el primer conflicte armat interposat entre l'URSS i els EUA.

Després de més de tres dècades de domini colonial i diversos anys d'enfrontaments, les tropes japoneses van abandonar la península coreana l'agost del 1945, només una setmana més tard dels tràgics bombardejos d'Hiroshima i Nagasaki. D'acord amb els pactes als quals es van arribar en la conferència de Postdam del 1945, l'Exèrcit nord-americà va aconseguir el control de la zona sud de la península, mentre que les tropes soviètiques es van implantar a la zona nord.

La retirada japonesa de Corea va despertar l'entusiasme dels coreans, però la difícil situació econòmica del país, el trontollós equilibri internacional de poders i les diferències ideològiques entre els mateixos ciutadans coreans aviat va culminar en la divisió efectiva del territori en dos països: Corea del Sud i Corea del Nord.

Davant de la negativa del Partit Comunista a permetre la celebració d'eleccions al seu territori, la regió del sud va celebrar les primeres eleccions el maig del 1948 sota els auspicis de les Nacions Unides i pocs mesos després es va constituir com la República de Corea, un nou país sota l'òrbita nord-americana. Gairebé simultàniament, el Partit Comunista va aconseguir definitivament el poder a

la regió del nord i va fundar la República Democràtica Popular de Corea el setembre del mateix any.

A diferència del sud, on Syngman Rhee es va situar al capdavant d'un sistema democràtic bastant feble, al nord Kim Il-sung, líder del Partit Comunista, va acumular gairebé tots els poders i va instaurar un règim comunista amb un caire clarament absolutista.

Corea del Sud

El maig del 1948 es van celebrar les eleccions, amb una forta presència de tropes militars nord-americanes al territori, encara que sota la supervisió dels observadors de les Nacions Unides. Els resultats van donar com a guanyador a Syngman Rhee, que el 1954 va ser nomenat president vitalici.

Durant els últims anys de la dècada dels quaranta les desavinences ideològiques i polítiques entre ambdós països es van anar fent més intenses fins que, el juny del 1950, l'Exèrcit comunista del nord va llançar una ofensiva sorpresa contra les tropes del sud. Aquesta ofensiva va marcar l'inici d'una guerra entre ambdós països a la qual aviat es van afegir els EUA, que van donar suport a Corea del Sud, i l'URSS, que va ajudar Corea del Nord.

Des del punt de vista dels EUA, les raons per a intervenir en el conflicte de Corea van ser principalment tres:

- 1) La por d'una invasió xinesa de la península coreana.
- 2) La necessitat del Govern de fer front a les pressions internes d'alguns grups que l'acusaven d'haver "perdut" la Xina com a potencial aliat durant la Segona Guerra Mundial.
- 3) La importància de posar a prova l'anomenada *doctrina Truman*, que consistia bàsicament en la contenció del comunisme a qualsevol part del planeta amb els mitjans que fossin necessaris, inclosa la intervenció militar.

Teoria dòmino

L'objectiu principal era evitar l'efecte dòmino (o efecte de contagi) que els EUA pressuposava que ocasionaria, sobre el conjunt de països de la regió, l'ascens d'un govern comunista en qualsevol d'ells.

Des de la perspectiva soviètica, d'altra banda, els motius van ser fonamentalment estratègics:

- 1) Assegurar la pervivència del règim comunista del nord per ampliar la seva àrea d'influència.
- 2) Garantir el seu lideratge del bloc comunista davant la Xina.
- 3) Debilitar la posició dels EUA a l'Àsia oriental.
- 4) Avançar la Revolució Comunista en el pla internacional.

Només algunes setmanes després de l'inici del conflicte, els EUA van aconseguir l'aprovació d'un mandat de les Nacions Unides que va obrir la porta a la intervenció de quinze nous països per donar suport a Corea del Sud. Aquest mandat va ser possible gràcies a dues absències notables en el Consell de Seguretat:

- 1) D'una banda, la de la Xina comunista de Mao, ja que la representació del país es trobava a les mans del Kuomintang a causa de la negativa nord-americana a reconèixer el nou règim i, en conseqüència, el seu rebuig a acceptar les credencials dels nous ambaixadors davant de l'Organització.

2) D'altra banda, la de l'URSS que, solidària amb la República Popular de la Xina, va decidir boicotejar la institució fins que reconegués el nou règim comunista i es va absentar de la mateixa durant diversos anys.

Dels diferents països que van sol·licitar participar en la força multilateral de suport a Corea del Sud, només la candidatura de Taiwan va ser rebutjada per les autoritats nord-americanes. Entre d'altres, els dos factors que van determinar aquest rebuig van ser la por de provocar l'entrada en el conflicte de la Xina comunista i l'escassa confiança nord-americana en les capacitats militars del Kuomintang, derrotat en la recent guerra civil xinesa.

El nou equilibri bèl·lic va permetre a les tropes sud-coreanes i a les forces internacionals recuperar bona part de la península, fins a la línia de demarcació situada al paral·lel 38. Aquests èxits no van trigar a aixecar les sospites de Mao Zedong, que veia en la intervenció nord-americana en la península coreana una excusa per a estendre el conflicte a la Xina i debilitar la posició del Partit Comunista. El resultat va ser l'entrada de la Xina a la guerra l'octubre del 1950, encara que no el va reconèixer com a tal i els seus nombrosos soldats van ser qualificats pel Govern xinès de "voluntaris" que acudien en ajuda dels seus veïns comunistes. Aquesta participació va provocar un reajustament de forces entre el nord i el sud.

La guerra va durar tres anys, en els quals hi va haver moments de perillosos increments de tensió provocats per algunes actuacions molt discutides del general MacArthur com l'amenaça d'utilitzar la bomba atòmica contra la Xina o la seva polèmica i expansiva interpretació del mandat del Consell de Seguretat, per la qual pretenia continuar avançant més enllà del paral·lel 38 per assegurar la contenció del comunisme. Després de durs enfrontaments, tensions les conseqüències de les quals s'estenien més enllà de la península i que es van convertir en serioses amenaces a la seguretat internacional, i diversos intents de negociació, ambdues parts van firmar un alto el foc –no un tractat de pau– el 27 de juliol del 1953 i la península coreana va quedar finalment dividida per la zona desmilitaritzada que travessa el paral·lel 38.

Tant des d'un punt de vista econòmic com humanitari, els efectes de la guerra van ser devastadors per a totes les parts implicades. El nombre de víctimes mortals va ascendir a prop d'un milió, les economies de Corea del Nord i Corea del Sud van quedar destruïdes i el nombre de ferits i desplaçats va superar els de qualsevol guerra anterior a l'Àsia oriental.

Quant a l'impacte geopolític, la divisió de la península en dos països va cristal·litzar en el nou ordre bipolar a l'Àsia oriental. Corea del Sud va quedar definitivament integrada dins de l'esfera d'influència nord-americana, mentre que Corea del Nord es va alinear amb el bloc comunista sinosoviètic. Com veurem més endavant, encara que la guerra oberta va finalitzar el 1953, les ferides entre nord i sud van continuar –i continuen– obertes durant dècades.

1.4. La descolonització del sud-est asiàtic

Tal com comentàvem en la introducció, entendre l'etapa de la guerra freda a l'Àsia oriental requereix tenir en compte tant els països del nord de la regió com aquells situats al sud. Durant les dècades dels anys quaranta i cinquanta del segle XX, el sud-est asiàtic va ser escenari de les pretensions expansionistes del Japó, dels enfrontaments marítims de la Segona Guerra Mundial al Pacífic i al mar del Sud de la Xina i de diverses guerres de descolonització.

Aquesta regió havia acollit durant dècades colònies de diverses potències occidentals. Amb l'única excepció de Tailàndia, que va aconseguir escapar a la colonització del sud-est asiàtic, la major part de països van estar sotmesos al control d'una metròpoli durant bona part del segle XX: Singapur, Malàisia i Birmània van formar part del Regne Unit, Indonèsia va estar sota domini holandès, Timor Oriental va quedar integrat a l'imperi colonial portuguès, la Indoxina (els actuals Vietnam, Laos i Cambodja) va pertànyer a França i les Filipines van passar de mans espanyoles a mans nord-americanes al final del segle XIX.

En els apartats següents s'analitzarà de quina manera la geopolítica del sud-est asiàtic es va veure afectada pel final de la Segona Guerra Mundial i la instauració del nou ordre bipolar, i per l'inici del procés de descolonització que el va seguir. A fi de guanyar la seva independència, nombrosos països van haver de fer front a conflictes interns i/o enfrontaments amb les seves metròpolis respectives. Paral·lelament, els països d'aquesta regió es van alinear amb una de les dues superpotències o van fer esforços per mantenir-se al marge d'aquesta divisió. Finalment, aquesta complexa realitat es va veure afectada pels primers intents de regionalisme en un espai geogràfic fortament influït per la presència militar dels EUA i per les tensions pròpies de l'ordre mundial emergent.

1.4.1. L'ordre bipolar al sud-est asiàtic: alineaments i no-alineament

En finalitzar la Segona Guerra Mundial i amb la independència acabada d'estrengar, la fragilitat política dels governs i els problemes econòmics de gairebé tots els països del sud-est asiàtic feia pensar que aquests estaven condemnats a tenir un paper poc rellevant en el nou ordre bipolar i a alinear-se amb una de les dues superpotències enfrontades.

- Les Filipines i Tailàndia, per exemple, es van posicionar amb relativa facilitat en l'òrbita nord-americana durant els anys cinquanta i seixanta gràcies a la creació de l'Organització del **Tractat del Sud-est Asiàtic** (SEATO) que analitzarem més endavant.
- A la banda oposada, el règim comunista del Vietnam del Nord no va trigar a expressar les seves preferències pel bloc liderat per l'URSS i la Xina.

Alguns països asiàtics, tanmateix, van tractar de resistir davant de l'atracció de les dues superpotències del sistema bipolar. Un grup de nous països i moviments d'alliberament nacional de l'Àsia i l'Àfrica, conscients de compartir diverses característiques que els distingien de les potències occidentals (la situació colonial, la ubicació perifèrica respecte als centres de poder i, sobretot, la pobresa) van decidir convocar la primera conferència de **solidaritat afroasiàtica** que es va organitzar a Bandung (Indonèsia) el 1955.

Amb l'objectiu d'evitar la bipolarització que representaven la SEATO i l'aliança sinosoviètica, els cinc primers països descolonitzats a l'Àsia –el Pakistan, l'Índia, Indonèsia, Ceilan i Birmània– van convocar els representants de vint-i-nou països asiàtics i africans per participar en el que seria el primer pas cap a la construcció del Moviment dels Països no Alineats (MPNA).

Del total de representants, vint-i-tres eren d'origen asiàtic i catorze d'ells procedien, concretament, de l'Àsia oriental. Ni la Xina nacionalista del Kuomintang ni tampoc Israel no van ser convidades per a evitar el boicot de la Xina comunista i dels països àrabs respectivament. Tampoc no ho va ser Sud-àfrica, condemnada per la seva política d'*apartheid*.

En la conferència de Bandung els països presents van acordar cinc principis rector de les relacions internacionals presentats pel president indonesi, Sukarno:

- 1) Respecte a la sobirania i la integritat territorials dels estats.
- 2) Reconeixement de la igualtat entre les races i les nacions.
- 3) Principi de no-agressió.
- 4) Principi de no-ingerència en els assumptes interns d'un altre país.
- 5) Coexistència pacífica.

El 1961, quan es va organitzar a Belgrad la primera conferència de l'MPNA, aquests principis van ser reconeguts com a guia del Moviment.

Com es pot desprendre de la seva organització poc institucionalitzada i dels continguts dels seus documents fundacionals, el Moviment de Països no Alineats no va ser concebut per a exercir un paper passiu en la política internacional –mer distanciament de la política de blocs–, sinó per a oposar-se activament a la bipolaritat –neutralisme actiu– i per a formular les seves pròpies posicions independents, reflectint els seus interessos i condicions com a països militarment febles i econòmicament subdesenvolupats.

Els objectius principals dels països no alineats es van centrar en els següents aspectes:

- El suport a l'autodeterminació.
- L'oposició a l'*apartheid*.

Bandung

La conferència de Bandung va reunir vint-i-nou nacions asiàtiques i africanes i va dibuixar els principis i ideals que regien el no-alineament. Els països participants hi van mostrar una forta postura anticolonial i van apostar per fomentar la cooperació econòmica entre els països asiàtics i africans, respectant la sobirania nacional i els drets humans.

Sukarno, president de la República d'Indonèsia des del 1949 fins al 1967, any en què va ser desposseït del seu càrrec

- La no-adhesió a pactes multilaterals militars.
- La lluita contra l'imperialisme en totes les seves formes i manifestacions.
- El desarmament.
- L'enfortiment de les Nacions Unides.
- La democratització de les relacions internacionals.
- El desenvolupament socioeconòmic.
- La reestructuració del sistema econòmic internacional.

Malgrat el poc pes polític i econòmic dels països membres en el sistema internacional, la seva creació va representar una fita en les relacions internacionals de la guerra freda. Va simbolitzar l'entrada del Tercer Món en les relacions internacionals i la contestació a l'ordre bipolar, el qual consideraven la causa dels problemes del món en via de desenvolupament. Amb tot, les pressions polítiques pròpies de la guerra freda i sobretot les urgències derivades dels problemes econòmics dels països de l'MPNA van acabar minant la seva cohesió i la majoria d'ells es van veure obligats a alinear-se, de manera més o menys explícita, amb un dels blocs enfrontats.

En el cas del sud-est asiàtic, els alineaments dels diferents països van veure alterada la seva intensitat al llarg de la guerra freda, però en general la inclinació per un o un altre bloc de cada país es va mantenir durant tot el període.

- El Vietnam del Nord, per exemple, es va mantenir dins l'òrbita soviètica des del final de la Segona Guerra Mundial fins al desmantellament de l'ordre bipolar, i fins i tot a la dècada dels noranta.
- Les Filipines, Singapur i Tailàndia, al contrari, es van mostrar més propers als interessos de Washington durant bona part de la guerra freda.

1.4.2. Els conflictes colonials

La Segona Guerra Mundial va accelerar la crisi dels sistemes colonials com a resultat de quatre factors complementaris: a) la pèrdua de prestigi de les metròpolis, b) l'actitud de les superpotències davant el colonialisme, c) les pèrdues humanes de les colònies en la guerra i d) el paper de les Nacions Unides.

1) La derrota de França i Holanda davant Alemanya i les potències de l'Eix va implicar un important desprestigi de les metròpolis en els seus imperis colonials del sud-est asiàtic. Molt similar va ser la sort de l'imperi britànic, que va veure afectada la seva imatge després dels seus fracassos militars a l'Àsia. Aquest desprestigi va ser aprofitat per països com el Japó, que van apel·lar al nacionalisme asiàtic de diversos països de la regió per a rebel·lar-se contra les potències aliades occidentals.

2) Alhora, la postura dels EUA i l'URSS davant el colonialisme va tenir un paper fonamental en el procés d'emancipació. Amb ideologies i interessos polítics i econòmics diferents, ambdós països compartien una visió crítica de l'ocupació

per part de les metròpolis i l'ambició d'expandir les seves zones d'influència. Com a resultat d'aquesta combinació, tant els nord-americans com els soviètics van fer esforços significatius per accelerar la descolonització del sud-est asiàtic i guanyar-se la simpatia dels líders dels països independitzats.

3) Un altre factor que va afectar aquest procés va ser el gran nombre de víctimes que van registrar les colònies asiàtiques arran de la participació de les seves metròpolis en la Segona Guerra Mundial. Una vegada conclòs el conflicte, les altes baixes registrades van reforçar la legitimitat de les aspiracions independentistes de les colònies.

4) Finalment, l'Organització de les Nacions Unides va tenir un paper determinant en l'acceleració d'aquest procés històric. Emparada per l'acord entre els EUA i l'URSS en aquesta matèria, aquesta organització internacional va col·laborar activament en els processos de descolonització de diverses nacions del sud-est asiàtic.

Aquests quatre factors es van unir al descontentament social dels països colonitzats i van facilitar l'ascens de sentiments nacionalistes, moltes vegades animats per líders formats acadèmicament en escoles occidentals i/o canalitzats per mitjà d'aquests.

Entre altres exemples, aquest va ser el cas de Ho Chi Minh, que després de formar-se a París va liderar el procés de descolonització del Vietnam davant l'imperi francès.

Pel que fa a la manera en la qual es va produir la descolonització a cada país, va variar d'acord amb les idiosincràcies de cada territori colonial i amb l'actitud adoptada per la seva metròpoli respectiva. Entre les diverses experiències, en destaquen dues en concret per les seves repercussions per a la regió del sud-est asiàtic en les dècades posteriors: Indonèsia i la Indoxina.

En el cas d'**Indonèsia**, el període d'ocupació holandès va acabar amb l'entrada de les tropes japoneses el 1942. Aquestes tropes van encoratjar el moviment nacionalista liderat per Sukarno i, després de diversos anys d'enfrontaments, Indonèsia va declarar la seva independència l'agost del 1945. Una vegada retirats els últims combatents nipons, els Països Baixos van tractar de reprendre el control sobre l'arxipèlag el 1947 i el 1948. Aquests intents van fracassar gràcies a la resistència dels indonesis i a les pressions de les Nacions Unides i els EUA, que en més d'una ocasió van amenaçar els representants holandesos d'excloure el seu país dels ajuts del pla Marshall. Com a conseqüència, la sobirania d'Indonèsia es va anar refermant i el 1949 el país es va constituir plenament com a estat independent.

La **descolonització de la Indoxina** i la creació dels estats independents del Vietnam, Laos i Cambodja va ser més lenta. Des del 1946 fins al 1954 les colònies es van enfrontar als exèrcits francès i japonès en múltiples ocasions. Com va passar amb els holandesos a Indonèsia, els francesos van ser expulsats pels japonesos de la Indoxina i el setembre del 1945 Ho Chi Minh, líder de la guerrilla comunista del nord, va proclamar la independència del país. França no en

Alguns exemples

Potències com França o la Gran Bretanya van enrolar als seus exèrcits les poblacions dels territoris colonials.

Mausoleu de Ho Chi Minh a Hanoi

va tenir prou amb aquesta declaració i va tractar de recuperar el domini de la regió fins que va ser finalment derrotada en la batalla de Diem Bien Fu. El juliol del 1954, les autoritats franceses van firmar els Acords de Ginebra, fet que en un primer moment es va interpretar com el final del conflicte al Vietnam.

Seguint aquests acords, Laos i Cambodja es van proclamar països independents i el Vietnam va quedar dividit en dos estats. Al nord, dirigit pel *Viet-minh* de Ho Chi Minh, es va instaurar un règim comunista. Al sud, en canvi, es va instaurar un govern prooccidental. Inicialment, els acords preveïen també la celebració d'eleccions per a la reunificació del país, però mai no es van arribar a celebrar i el conflicte armat, amb variacions d'intensitat en l'ús de la violència i en la participació de potències estrangeres, es va prolongar fins a mitjan anys setanta.

Viet-minh

Viet-minh és la fórmula abreujada de *Viet Nam Doc Lap Dong Minh Hoi* (Lliga per a la Independència del Vietnam). Formada el 1941, va tenir com a líder Nguyen Tat Thanh, més conegut com a Ho Chi Minh.

1.4.3. El regionalisme del sud-est asiàtic: la SEATO i l'ASEAN

El procés de descolonització i el final de la Segona Guerra Mundial van obrir les portes al lent procés d'integració regional al sud-est asiàtic. En un espai geogràfic marcat per notables diferències –religioses, idiomàtiques, històriques, polítiques–, el primer intent significatiu es va produir el 1954 amb la creació de la SEATO, l'Organització del Tractat del Sud-est Asiàtic, basada en el model de l'Organització del Tractat de l'Atlàntic Nord (OTAN).

Amb la firma del tractat col·lectiu de defensa del sud-est asiàtic o pacte de Manila, la Gran Bretanya, França, Nova Zelanda, Austràlia, el Pakistan, els EUA, les Filipines i Tailàndia van construir una organització orientada a frenar l'avenç del comunisme a la regió del sud-est asiàtic.

El tractat, impulsat especialment des de l'Administració nord-americana i inspirat en la doctrina plantejada pel president Monroe al començament del segle XIX, quedava complementat per l'anomenada *carta del Pacífic*, en la qual a) s'afirmava el dret dels pobles de l'Àsia i del Pacífic a la igualtat i a l'autodeterminació i b) es proposava també l'objectiu d'afavorir la cooperació econòmica, social i cultural entre els països signants.

L'anomenada *doctrina Monroe* troba els seus orígens en un discurs formulat pel president James Monroe el 2 de desembre de 1823, en el qual afirma:

“Els continents americans, per la condició lliure i independent que han assumit i que mantenen, no hauran de ser considerats ja com a susceptibles de futura colonització per qualsevol de les potències europees [...] La sinceritat i relacions amistoses que hi ha entre els EUA i aquelles potències ens obliguen a declarar que considerariem perillós per a la nostra pau i seguretat qualsevol temptativa de part seva que tingui per objecte estendre el seu sistema a una porció d'aquest hemisferi, sigui quin sigui. No hem intervingut ni intervindrem en les colònies o dependències de qualsevol potència europea: però quan es tracti de governs que hagin declarat i mantingut la seva independència, i que després d'una consideració madura, i d'acord amb principis justos, hagin estat reconeguts com a independents pel Govern dels EUA, qualsevol intervenció d'una potència europea, per tal d'oprimir-los o de dirigir d'alguna manera els seus destins, no podrà ser vista per nosaltres sinó com la manifestació d'una disposició hostil cap als EUA.”

A fi de promoure la imatge asiàtica de l'organització, les institucions civils i militars que es van crear arran de l'acord es van fixar en la capital tailandesa, Bangkok. Des del punt de vista militar, els exèrcits dels països membres van quedar a disposició de l'organització i es van dissenyar una sèrie d'exercicis militars conjunts de celebració anual.

SEATO

L'èxit de la SEATO va ser, no obstant això, molt limitat. La seva decisió més significativa va ser l'aprovació de l'ocupació nord-americana del Vietnam, encara que aquesta no va comptar amb el suport ni de França ni del Pakistan. En l'apartat dels fracassos, la seva incapacitat per a intervenir a Laos o a Vietnam a començament dels setanta com a resultat de la falta d'un acord unànimе va simbolitzar el declivi de l'organització, que finalment va desaparèixer l'any 1977.

Deu anys abans d'aquest fracàs, una altra iniciativa estrictament regional va emprendre el seu camí en un clima marcat per la desconfiança mútua i la inestabilitat de la regió. El 8 d'agost del 1967, els ministres d'Afers Exteriors de Malàisia, Tailàndia, Indonèsia, Singapur i les Filipines van firmar a Bangkok la declaració ASEAN, document que va donar origen a l'Associació de Països del Sud-est Asiàtic i va fixar els seus objectius, institucions i procediments fonamentals.

Des d'un punt de vista políticomilitar, la creació d'aquesta associació inspirada en les estructures de la llavors Comunitat Econòmica Europea responia a tres objectius essencials:

- 1) Buscava promoure la resolució pacífica dels conflictes territorials i les tensions entre països membres com Tailàndia i Indonèsia o les Filipines i Malàisia.
- 2) Tractava de facilitar la cohesió política i econòmica del sud-est asiàtic a fi d'incrementar la influència dels països integrants no solament en els assumptes de la pròpia regió, sinó també en altres fòrums internacionals. Aquesta tasca es va revelar difícil a causa del caràcter poc complementari i altament competitiu de les economies asiàtiques acabades de descolonitzar. A més, l'ASEAN buscava respondre a les demandes d'integració regional procedents dels EUA que impulsava el regionalisme en el convenciment –doctrina Truman inspirada per Georges Kennan– que el creixement econòmic frenaria el comunisme.
- 3) L'ASEAN pretenia assegurar la defensa d'aquests països per part de la superpotència nord-americana davant d'un possible avenç de les forces comunistes presents a la regió o davant l'atac d'un altre país.

Pel que fa al funcionament de l'ASEAN, els principis de consens, respecte de la sobirania nacional i no-ingerència van guiar durant diverses dècades la presa de decisions dins d'aquesta associació.

Aquesta pràctica, que es va fer famosa amb el nom de *mètode ASEAN*, va conduir en nombroses ocasions a acords de mínims que van restar pes internacional a l'organització i van reforçar la idea que, més que resoldre problemes, els països de l'ASEAN buscaven mecanismes conjunts per esquivar-los i/ o posposar-los. Amb tot, l'Associació va aconseguir superar les fortes tensions de l'ordre bipolar o conflictes tan importants com el del Vietnam.

En aquest sentit, l'èxit més gran d'aquesta organització és per a molts observadors la seva capacitat per a evitar l'escalada de conflictes entre els seus membres durant la guerra freda i en un sud-est asiàtic marcat per una gran inestabilitat i inseguretat regionals.

Finalment, és important tenir present que la cohesió de l'ASEAN a les dècades dels anys setanta i vuitanta va sofrir alguns alts i baixos. Encara que l'organització va anar ampliant gradualment la cooperació entre els seus membres en l'àrea econòmica, el seu paper en l'escenari internacional va estar relegat a un relatiu segon pla en situacions tan importants per al sud-est asiàtic com la invasió de Cambodja per part del Vietnam al final dels setanta. Com veurem més endavant, els anys noranta tampoc no han estat fàcils per a l'Associació, però aquesta ha estat capaç de sobreviure al final de la guerra freda, ha superat la fractura bipolar, ha integrat els països comunistes de la zona i ha ampliat les seves funcions a l'àmbit de la seguretat –tema que tradicionalment havia estat tabú en les relacions regionals.

2. L'ordre bipolar a l'Àsia oriental I: els EUA i l'Àsia oriental entre el 1945 i el 1989

La presència dels EUA a l'Àsia oriental no va decréixer amb el final de la Segona Guerra Mundial sinó que, ben al contrari, l'obsessió nord-americana per guanyar aliats i frenar l'avenç del comunisme es va traduir en una activa participació en els conflictes i assumptes d'aquesta regió del planeta.

Al finals dels anys quaranta, el comunisme havia ampliat el seu espai amb la victòria de Mao Zedong sobre les tropes nacionalistes i amb la fundació de la República Popular de la Xina el 1949. Els EUA van continuar donant suport a les forces del Kuomintang replegades a Taiwan. El president Truman temia que els pobles de l'Àsia, l'Àfrica i l'Amèrica Llatina se sentissin seduïts pel model comunista i per a contrarestar aquesta tendència va elaborar l'anomenat programa de *quatre punts* o *doctrina Truman*.

Doctrina Truman o Programa de quatre punts

Aquest programa americà, encaminat a enfortir els llaços entre les regions asiàtiques i el gegant nord-americà, incloïa abundants ajuts econòmics.

En aquest context els EUA van utilitzar la guerra a la península coreana per a demostrar la seva ferma voluntat de frenar l'avenç del comunisme a l'Àsia: com ja s'ha vist, les tropes nord-americanes van liderar la força multinacional per defensar el territori de Corea del Sud fins al final dels enfrontaments, el 1953. A partir d'aquell moment, el focus d'interès en l'Àsia oriental es va traslladar al sud-est asiàtic i, més concretament, al territori de l'antiga Indoxina francesa. Mentre la Xina prestava ajuda a diverses guerrilles comunistes al Vietnam, Laos i Cambodja, els EUA van promoure la creació de la SEATO i van assistir a diversos governs prooccidentals amb importants ajuts econòmics i militars.

Aquesta dinàmica es va prolongar durant diverses dècades. A més, amb l'objectiu últim d'evitar l'extensió del comunisme a l'Àsia oriental, els EUA van establir bases militars al llarg del Pacífic i el territori continental, i fins i tot es van involucrar en diversos conflictes bèl·lics. Amb tot, com veurem a continuació, les relacions dels EUA amb cada país de l'Àsia oriental no van ser estàtiques, especialment respecte a la Xina comunista, i van evolucionar a mesura que avançava el conflicte bipolar i les dinàmiques pròpies de la guerra freda.

Lectura recomanada

Yahuda M. (1996). *The International Politics of Asia-Pacific, 1945-1995*. Londres: Routledge.

2.1. L'aliança entre els EUA i el Japó: naturalesa, evolució i límits

La derrota del Japó va donar origen al període d'ocupació aliada de l'arxipèlag entre l'agost del 1945 i l'abril del 1952. Aquesta ocupació va ser liderada pels EUA i, més concretament, pel general MacArthur, que va ser el

responsable de la nova Constitució del país i de les principals reformes educatives, econòmiques i agràries durant els anys cinquanta. Entre altres mesures, MacArthur:

- Va reduir el poder del sector industrial mitjançant la dissolució de nombrosos *zaibatsu* (grans grups empresarials).
- Va impulsar la descentralització del sistema educatiu del país.
- Va establir, juntament amb els seus col·laboradors, un ferri control sobre els mitjans de comunicació nipons a fi d'evitar missatges antinord-americans.

Aquestes decisions van ser rebudes amb recel per les autoritats japoneses, però en general les relacions van estar marcades per un clima de cooperació. Més difícil va ser l'acceptació de l'article 9 de la Constitució, que prohibia al país la creació d'un exèrcit propi, encara que posteriorment els EUA li permetrien dotar-se d'unes forces d'autodefensa i l'animarien a fer-ho.

L'esclat de la guerra de Corea el 1950 va posar de manifest el valor geoestratègic del Japó per als EUA: les tropes aliades estacionades en aquest país es van traslladar a la península coreana. Des de la perspectiva dels dirigents nord-americans, aquest fet va treure a la llum la necessitat de convertir el país nipó en un aliat fort i estable, imprescindible per a mantenir l'equilibri regional. Aquest trasllat de les tropes aliades a Corea va generar un buit d'autoritat a l'arxipèlag nipó que es va solucionar amb la creació de la **Reserva de Policia Nacional** el 1952 que, dos anys més tard, va ser transformada en la Força d'Autodefensa.

Aquesta no va ser l'única decisió polèmica dels EUA que va despertar l'oposició de nombrosos japonesos al començament dels cinquanta. L'augment dels efectius nord-americans en les bases militars del Japó, i també la introducció de polítiques per perseguir el comunisme, van ser rebuts amb similar acritud i generaren manifestacions en contra de bona part de la ciutadania.

Malgrat aquestes reaccions, el període d'ocupació i els anys cinquanta van servir per a normalitzar gradualment les relacions entre els EUA i el Japó. Washington va acompanyar les decisions anteriors amb importants ajuts econòmics a les indústries japoneses i va firmar amb el seu principal aliat a l'Àsia diversos acords de cooperació.

El 1953, per exemple, ambdós països van firmar el Tractat d'Amistat, Comerç i Cooperació i només uns anys més tard els EUA van donar suport a l'entrada del Japó a l'Acord General sobre Aranzels Duaners i Comerç (GATT).

El caràcter asimètric de la relació entre els EUA i el Japó es va anar consolidant al llarg de la guerra freda i es va convertir en la seva característica principal. Mentre que el Japó permetia als EUA l'ús de les seves bases militars per a realitzar les seves operacions a l'Àsia i el Pacífic, aquests contribuïen amb ajuts econòmics i amb la provisió de seguretat a la prosperitat econòmica dels japonesos.

Encara que algunes qüestions com la sobirania sobre Okinawa no es van resoldre fins a la dècada dels setanta, la relació entre Washington i Tokyo es va anar fent més forta amb els anys fins a formar una aliança estable.

L'estabilitat es va veure lleugerament alterada després de la normalització de les relacions diplomàtiques entre els EUA i la Xina el 1972 i la crisi del petroli el 1973. La normalització va posar fi a la incomunicació entre les autoritats de Washington i Beijing. Això va diversificar els contactes dels EUA a l'Àsia i, com a resultat, l'atenció gairebé exclusiva que abans havien dedicat al Japó es va veure una mica reduïda. La crisi energètica, d'altra banda, va arrossegar l'economia nipona a una severa crisi que va obligar les autoritats del país a concentrar-se en les urgents reformes estructurals i en la necessitat d'incrementar les seves inversions en el sector de l'alta tecnologia.

L'impacte d'aquesta combinació sobre les relacions entre el Japó i els EUA va ser menys significatiu del que inicialment pronosticaven alguns observadors. Durant els setanta i vuitanta els intercanvis comercials entre ambdós països van créixer i la relació d'interdependència econòmica –sobretot des de la perspectiva del Japó– es va refermar. Als vuitanta, la dinàmica de cooperació i el comerç entre el Japó i els EUA es van mantenir a nivells molt elevats. No en va, al final de la guerra freda ambdós països s'havien consolidat com dues de les potències econòmiques més importants del planeta.

En definitiva, les relacions entre els EUA i el Japó durant la guerra freda es van caracteritzar per tres factors: **a)** la creixent interdependència econòmica, **b)** la asimetria de les parts –durant la major part del període els EUA van dirigir el curs de la relació– i **c)** el benefici mutu –els EUA van trobar en el país nipó un aliat en la contenció del comunisme i unes bases per poder executar les seves operacions militars a la regió, mentre que el Japó es va poder concentrar en la reconstrucció de la seva economia sota la protecció del paraigua de la seguretat nord-americana.

Les relacions bilaterals EUA-Japó es van convertir en un element clau de l'estabilitat regional, ja que un Japó aliat dels EUA i controlat per aquest país deixava de ser un perill imminent per als seus veïns prooccidentals, amb la qual cosa la tensió i la desconfiança es van reduir al mateix temps que la seguretat regional va augmentar.

2.2. Els EUA i la Xina: del conflicte a la normalització

La Xina i els EUA van tenir un paper determinant en la geopolítica i les relacions internacionals de l'Àsia oriental durant la guerra freda. Per les seves dimensions i el seu pes específic a la regió, l'acostament inicial de la Xina a l'URSS va dibuixar un nou escenari polític a l'Àsia i va fer témer als nord-americans l'extensió del comunisme a altres països del continent. Respecte als EUA, la seva benèvola posició davant els líders del Kuomintang i Taiwan va ser rebuda negativament a Beijing i va ser interpretada sempre com a part d'una estratègia més àmplia orientada a mantenir el domini sobre l'Àsia oriental.

Aquests temors es van mantenir vius al llarg de més de quatre dècades, però això no va impedir que les tensions entre els EUA i la Xina experimentessin una notable transformació. Encara que és complicat dissociar les relacions entre la Xina comunista i els EUA dels vincles que aquest últim va mantenir amb Taiwan, els dos apartats següents analitzen les difícils i delicades relacions entre els vèrtexs del triangle format per Beijing, Washington i Taipei. Inicialment es presenten les relacions entre els EUA i la República Popular de la Xina i, a continuació, s'examinarà l'aliança entre els EUA i Taiwan.

2.2.1. Les relacions entre els EUA i la República Popular de la Xina

Les relacions entre els EUA i la República Popular de la Xina van ser les que van experimentar una evolució més significativa en el context de l'Àsia oriental al llarg de la guerra freda. Durant aquest període, les tensions entre nord-americans i soviètics, que van determinar notablement l'agenda del país americà a la regió, es van manifestar en el conflicte de Corea i en la guerra del Vietnam, que van funcionar com a "*proxies*" o "escenaris indirectes" de l'enfrontament entre les dues superpotències mundials.

En el cas de les relacions sinonord-americanes, el pes de les tensions bipolars es va traduir en el distanciament entre Beijing i Washington durant la dècada dels cinquanta, el progressiu acostament als seixanta i la normalització diplomàtica als setanta.

A partir d'aquest moment, la influència de la dinàmica bipolar va quedar lleugerament mitigada i les relacions entre els nord-americans i els xinesos es van començar a dotar de contingut propi, especialment en el pla comercial.

Els subapartats següents analitzen l'evolució de les relacions entre la Xina i els EUA al llarg de quatre dècades, entre el 1950 i el 1989. Per a facilitar-ne l'estudi, la primera secció s'endinsarà en les raons que van motivar el distanciament

entre ambdós països als anys quaranta i cinquanta i com posteriorment van anar apropant les seves postures a partir dels seixanta. La segona secció, en canvi, abordarà l'etapa de normalització i els creixents intercanvis comercials i econòmics des del final dels anys setanta.

a) Del conflicte al respecte mutu: la influència de les relacions EUA-URSS (1950-1971)

En la Segona Guerra Mundial, els EUA i la Xina van ser aliats davant el Japó i les potències de l'Eix. Aquesta relació cooperativa aviat es va veure truncada. Segons es recull en diversos documents històrics de l'Administració nord-americana, alguns líders polítics consideraven que el caràcter nacionalista que acompanyava el comunisme xinès acabaria debilitant l'aliança sinosoviètica i, per això, es van arribar a plantejar l'acostament a Beijing després de la proclamació de la República Popular de la Xina el 1949 com un mitjà per a accelerar aquest procés. Tanmateix, aquesta possibilitat va quedar eradicada amb la invasió de Corea del Sud per les tropes comunistes del nord, la declaració d'una aliança entre Moscou i Beijing i l'inici de la primera guerra indirecta entre els EUA i l'URSS.

Encara que la Xina comunista no va entrar oficialment en el conflicte fins diversos mesos després dels primers enfrontaments, la proximitat entre xinesos i soviètics va ser rebuda amb acritud a Washington, que veia en aquesta aliança una amenaça a la seva posició internacional. Al bàndol contrari, les autoritats xineses es van oposar des d'un principi a la participació nord-americana en el conflicte coreà per un doble motiu:

- D'una banda, Beijing preferia la formació d'un règim comunista a la península coreana afí a la seva ideologia.
- De l'altra, els analistes militars xinesos interpretaven la participació dels EUA en la guerra de Corea com un intent desesperat per reactivar els enfrontaments entre comunistes i nacionalistes xinesos per a permetre a aquests últims recuperar el control de Beijing i el territori continental.

El resultat d'aquestes visions antagòniques i la lluita directa a partir de l'entrada de la Xina en la guerra va ser un marcat distanciament entre ambdós països als anys cinquanta. Hi va contribuir també, i de manera molt important, l'actitud dels EUA davant Taiwan i la seva intervenció en les diferents crisis sinotaiwaneses. Així, les relacions entre ambdós països en els diferents nivells van tenir diferents manifestacions:

- **Des del punt de vista polític**, el distanciament es va traduir principalment en l'eliminació de contactes bilaterals directes, l'oposició de la República Popular de la Xina a la intervenció nord-americana al Vietnam i en la ne-

gativa dels EUA a admetre els líders comunistes xinesos en el Consell de Seguretat de les Nacions Unides.

- **Des del punt de vista econòmic**, les tensions entre Washington i Beijing van manifestar-se en unes altes restriccions aranzelàries i a uns febles intercanvis comercials.
- **Des d'un punt de vista militar**, aquest allunyament va alimentar fortes disputes entorn de la qüestió de l'armament nuclear i els diferents esforços internacionals encaminats a controlar la seva proliferació.

No obstant això, el clima d'hostilitat es va començar a suavitzar al final dels anys cinquanta amb la posada en marxa dels plans de desestalinització a l'URSS (iniciats el 1956) i el debilitament de l'aliança sino-soviètica, a causa de les acusacions d'aburgament amb què els líders xinesos van rebre el procés soviètic de desestalinització.

Les creixents desavinences ideològiques entre Beijing i Moscou i les tensions per dominar el bloc comunista van acabar minant la cohesió de l'aliança comunista i la Xina es va anar allunyant gradualment de l'òrbita d'influència soviètica. Aquest gir va ser interpretat pels EUA com una oportunitat per a debilitar la posició internacional de l'URSS i, com a conseqüència, la seva anterior hostilitat envers el règim comunista de Mao es va anar moderant al llarg dels anys seixanta, malgrat que, ideològicament, era més radical que el règim soviètic.

Encara sense relacions diplomàtiques i enfrontats per la presència nord-americana al Vietnam, al llarg de tota la dècada dels seixanta els EUA i la República Popular de la Xina es van anar reconeixent implícitament i van anar aplanant el terreny al futur procés de reconciliació i normalització de relacions diplomàtiques.

b) De la normalització a Tiananmen: arrencada econòmica i interessos comercials (1972-1989)

Després d'una dècada de gradual aproximació, al començament dels anys setanta els EUA van decidir normalitzar les seves relacions amb la Xina i formar una "aliança estratègica" amb el país asiàtic per enfortir la seva posició internacional, per no perdre terreny comercial a favor dels seus aliats europeus i, sobretot, per augmentar el seu avantatge sobre l'URSS.

La conversió de la República Popular de la Xina en aliat dels EUA debilitava la posició soviètica. Era l'època de la distensió i la doctrina Nixon de la política exterior nord-americana, amb el rerefons de la traumàtica experiència del

Vietnam, defensava una major selecció dels objectius militars i una valoració de l'amenaça partint de les accions de l'enemic i no de la seva ideologia.

Amb aquests plantejaments de partida i a fi d'obtenir aquests objectius, el llavors assistent de seguretat nacional del president Richard Nixon, Henry Kissinger, va viatjar en secret a la Xina el juliol del 1971 per reunir-se amb el *premier* Zhou Enlai. En aquesta reunió es van negociar els termes per a la normalització de les relacions entre ambdós països i es va acordar la històrica visita del president nord-americà a Beijing i la seva reunió amb Mao Zedong el febrer del 1972.

Henry Kissinger i Zhou Enlai, 9 de juliol del 1971, durant el viatge secret que el primer va fer a la Xina

Poc després de l'encontre entre Kissinger i Zhou Enlai, la nova actitud dels EUA i l'augment de països asiàtics, llatinoamericans i africans a les Nacions Unides van permetre l'aprovació de la Resolució 2758, en virtut de la qual, l'octubre del 1971, la República Popular de la Xina va recuperar el seu lloc permanent en el Consell de Seguretat de l'Organització.

Fruit de l'encontre entre Nixon i Mao va sorgir el **primer comunicat conjunt**, l'anomenat *comunicat de Shanghai*, en el qual els EUA reconeixien explícitament que "només existeix una Xina i Taiwan n'és una part".

Els paràgrafs següents reproduïen el missatge de felicitació del president xinès Jiang Zemin al president nord-americà George W. Bush amb motiu del 30è. aniversari d'aquest primer comunicat entre els EUA i la Xina.

"Al Presidente de los EE.UU., señor George W. Bush

Washington

En el momento del 30 aniversario de la emisión del Comunicado de Shanghai firmado entre China y Estados Unidos, quisiera celebrar este importante suceso histórico junto con usted y con todos los que están interesados y apoyan el desarrollo de las relaciones sino-norteamericanas.

El Comunicado de Shanghai es un documento que hace época en los anales de las relaciones entre nuestros dos países. Define los principios orientadores fundamentales para el tratamiento de las relaciones sino-estadounidenses. La parte estadounidense reconoce que sólo hay una China, y Taiwán es parte de ella. Estos principios fueron reafirmados y desarrollados más tarde en el comunicado sobre el establecimiento de relaciones diplomáticas entre los dos países y en el Comunicado del 17 de agosto.

En los últimos 30 años, las relaciones sino-norteamericanas han adquirido un desarrollo de gran alcance en amplias esferas, lo que aporta beneficios tangibles a los pueblos de los dos países, y juega un papel importante en el mantenimiento de la paz y estabilidad en la región de Asia y Pacífico, así como en todo el mundo. Es cierto que las relaciones entre los dos países han transcurrido por un camino sinuoso, pero siempre pueden desarrollarse superando las dificultades encontradas. Esto demuestra que las relaciones entre los dos países son sólidas y los tres comunicados orientadores de estas relaciones pueden resistir las pruebas del tiempo.

Hoy en día, a pesar de los grandes cambios experimentados en la situación internacional en los últimos 30 años, no ha variado la importancia estratégica de las relaciones sino-norteamericanas. China y EE.UU. comparten responsabilidades y asumen amplias perspectivas de cooperación en el mantenimiento de la paz y estabilidad en la región de Asia y Pacífico y en todo el mundo, en la promoción del crecimiento económico y la prosperidad de sus respectivos países y del globo, y en la lucha contra el terrorismo.

Jiang Zemin i George Bush, octubre del 2001

Señor Presidente, estoy muy contento de poder recibir hace poco en Beijing a usted y a su señora Laura. El importante consenso a que hemos llegado tendrá una repercusión positiva y de largo alcance en la promoción de los intercambios y cooperación de las dos partes en los diversos terrenos y en el impulso ulterior de las relaciones constructivas de cooperación entre China y EE.UU.

Estoy dispuesto a continuar trabajando junto con usted por desarrollar las relaciones sino-norteamericanas y mantener estrechos lazos entre las dos partes.”

Jiang Zemin, Presidente de la República Popular China”

El 26 de febrero de 2002

Publicat en la versió *on line* en castellà del *Diario del pueblo* <http://spanish.peopledaily.com.cn>

La resposta del president Bush al president Jiang Zemin va ser la següent:

“Su Excelencia el Presidente de la República Popular China Jiang Zemin

Beijing

Señor Presidente:

En el momento en que conmemoramos el 30 aniversario del Comunicado de Shanghai, emitido en febrero de 1972, abrigo altas perspectivas con respecto al futuro de las relaciones entre EE.UU. y China. Este documento de significado histórico puso fin a la confrontación y la separación entre las dos partes, y dio comienzo al diálogo y cooperación marcando un nuevo camino para las relaciones bilaterales. Buenas relaciones entre EE.UU. y China son de gran importancia ahora como antes, y se tornarán aún más trascendentales en el siglo XXI.

Hace 30 años, el presidente Richard Nixon y el primer ministro Zhou Enlai sentaron la base de las relaciones entre EE.UU. y China en Shanghai. En aquel entonces, poca gente podía imaginar hasta qué punto podrían llegar estas relaciones en su desarrollo. Hoy, estamos juntos en la guerra contra el terrorismo internacional. Como miembros permanentes del Consejo de Seguridad de la ONU, cooperamos en este organismo y en un número de otros organismos internacionales. Nuestros dos países fortalecen su diálogo sobre temas regionales, y mantienen amplio intercambios culturales y populares.

Además, el ingreso de China en la OMC conllevará cambios trascendentales a las relaciones comerciales ya de por sí bastante amplias entre las dos partes.

En los últimos 30 años, EE.UU. y China tuvieron divergencias, pero hemos hecho arduos esfuerzos por establecer maduras relaciones bilaterales. Hoy, mantenemos diálogos comprensivos tanto sobre puntos comunes como sobre los problemas de divergencia. No negamos la existencia de divergencias, pero no podemos permitirles impedir los esfuerzos de los dos países por buscar unas relaciones positivas.

En vista de ello, agradezco a usted la invitación que me extendió para visitar a Beijing y realizar discusiones fructíferas sobre las presentes y futuras relaciones entre nuestros dos países. Tal como señalé en nuestro encuentro, las relaciones que EE.UU. y China están estableciendo corresponden a los intereses comunes de las dos partes para varias decenios por venir. A través de diálogos y esfuerzos arduos, podemos tratar las divergencias y explorar el camino para la cooperación y para el beneficio recíproco haciendo contribuciones a la comunidad internacional.

Junto con usted, celebro el aniversario del Comunicado de Shanghai, fecha que concita la atención general. Profeso mi respeto a China por los esfuerzos que ha hecho desde 1972 por elevar su status en la comunidad internacional, y hago llegar mis mejores votos al pueblo chino. Podemos, sobre la base de los éxitos logrados por nuestros antecesores, continuar trabajando por desarrollar el potencial de las relaciones entre EE.UU. y China.

Atentamente,

George W. Bush

1 de marzo de 2002”

Publicat en la versió *on line* en castellà del *Diario del pueblo* <http://spanish.peopledaily.com.cn>

Quatre anys després del comunicat de Shanghai, el 1978 va tenir lloc un **segon comunicat conjunt** que va debilitar encara més els vincles entre Washington i Taipei. En aquest nou text l'Administració nord-americana, presidida per James Carter, reconeixia el "Govern de la República Popular de la Xina com l'únic Govern legítim de la Xina". Aquest gest va obrir les portes al restabliment de relacions diplomàtiques entre ambdós països i l'1 de gener del 1979 els EUA van substituir el reconeixement diplomàtic de Taiwan pel de la República Popular de la Xina.

Com dèiem anteriorment, l'acostament gradual entre Washington i Beijing va estar motivat principalment per l'interès nord-americà a aïllar l'URSS. Als anys setanta, a aquest factor s'hi va unir també un nou interès econòmic i comercial. Des del principi de la dècada, les xifres macroeconòmiques de la República Popular de la Xina van començar a donar mostres de l'arrencada de la seva economia. Arran d'això, l'empresariat dels EUA va començar a pressionar els seus governants perquè facilitessin les relacions comercials i aquests van tractar de fer-ho mitjançant l'enfortiment previ dels llaços polítics i diplomàtics.

El **tercer comunicat conjunt** de la Xina i els EUA va estar inspirat per la mateixa lògica. Buscant potenciar els vincles comercials amb la Xina, l'any 1982 el president Ronald Reagan va donar suport a un nou text en el qual reconeixia novament la sobirania de la Xina sobre Taiwan, defensava la recerca d'una solució pacífica al conflicte i es comprometia a limitar les seves vendes armamentístiques a l'illa.

En aquest context, la dècada dels vuitanta va ser testimoni d'una millora sensible de les relacions sinonord-americanes i d'un augment qualitatiu dels intercanvis econòmics i comercials entre ambdues potències.

Aquesta situació es veuria distorsionada el 1989 amb l'episodi de la plaça pequinesa de Tiananmen, en el qual les forces militars de la República Popular de la Xina van carregar violentament contra una protesta d'estudiants i treballadors. Aquest episodi es va saldar amb diversos centenars de ferits i víctimes mortals i, per primera vegada des del restabliment de relacions diplomàtiques, va introduir la qüestió dels **drets humans** en la complexa dinàmica sinonord-americana.

2.2.2. Les relacions entre els EUA i Taiwan

Les relacions entre els EUA i Taiwan durant la guerra freda van estar marcades per la forta dependència de l'illa en matèria de defensa i, a les dècades cinquanta i seixanta, en matèria econòmica:

- **En termes de defensa**, la inferioritat de l'illa davant la Xina comunista va deixar en mans de l'Exèrcit nord-americà la protecció del seu territori.

Gener del 1979, el president Carter juntament amb el viceprimer ministre xinès, Deng Xiaoping, al balcó de la Casa Blanca. Deng Xiaoping va ser el primer líder xinès que va visitar els EUA des de la fundació de la República Popular de la Xina el 1949

- **Respecte a l'economia**, les dècades d'ocupació japonesa de l'illa i els primers anys de govern del Kuomintang van erosionar el sector industrial taiwanès i van portar els seus habitants a una situació de relativa escassetat.

Aliats enfront de les forces comunistes xineses, els líders nord-americans i els del Kuomintang van forjar una relació considerablement estreta al final dels anys quaranta. Aquesta relació es va veure enfortida als anys cinquanta de manera indirecta amb l'esclat de la guerra de Corea i el distanciament entre els EUA i la Xina de Mao. Si bé com ja hem vist l'Administració nord-americana es va oposar a la participació del Kuomintang en la força multinacional de les Nacions Unides que va donar suport a Corea del Sud, la por de la invasió de l'illa per part dels comunistes va portar les forces marítimes nord-americanes a situar-se a l'estret que separa Taiwan del continent. Aquest gest va ser interpretat tant a Beijing com a Taipei com un clar alineament dels EUA amb el Kuomintang. Des de llavors, la protecció de l'illa va quedar garantida per la presència de la flota nord-americana al Pacífic i per la venda d'armes a l'Exèrcit del Kuomintang.

Aquesta situació es va mantenir sense variacions significatives a les dècades dels anys cinquanta i seixanta.

Al començament dels anys setanta, tanmateix, la normalització de relacions entre Beijing i Washington va debilitar lleugerament l'antiga aliança entre aquest últim i Taipei. La venda d'armes i els intercanvis culturals, econòmics i polítics es van mantenir, però com ja hem comentat, el reconeixement diplomàtic de la República Popular de la Xina va forçar la ruptura de relacions formals entre el país nord-americà i Taiwan el 1979.

Aquest trencament va ser rebut amb acritud tant per alguns sectors empresarials nord-americans com per les autoritats de Taipei, fet que va conduir el Govern nord-americà a promulgar la **Llei de relacions amb Taiwan**, per la qual els EUA es reservaven els drets següents:

- Firmar acords amb els representants de Taiwan fora dels cursos diplomàtics.
- Continuar venent material armamentístic a Taiwan.
- Mantenir la seva capacitat per fer front a qualsevol amenaça que pogués posar en perill la seguretat de l'illa, dels seus ciutadans o del seu sistema economicopolític.

Durant els anys vuitanta, les relacions entre els EUA i Taiwan es van mantenir relativament estables:

- **En el pla econòmic**, els intercanvis comercials entre un i un altre van continuar augmentant gràcies a diferents avantatges aranzelaris i diversos acords bilaterals.

- **En el pla polític**, els contactes entre les autoritats de Washington i Taipei van continuar desenvolupant-se de manera fluida i freqüent.
- **En l'àmbit defensiu**, els diferents comunicats conjunts dels EUA i la República Popular de la Xina, i també l'acostament entre aquests dos països, no van impedir a Washington mantenir-se com el principal garant de la seguretat de l'illa. En aquest sentit, l'Exèrcit o la diplomàcia nord-americanes van obrar a favor de Taiwan cada vegada que les tensions entre el Govern comunista de Beijing i els responsables del Kuomintang van escalar i va créixer el risc d'una confrontació militar directa al Pacífic.

El període de la guerra freda, per tant, va ser testimoni d'un lleuger debilitament de les relacions entre els EUA i Taiwan, però la cooperació econòmica, cultural i política entre tots dos es va mantenir sempre en uns nivells elevats.

En matèria de defensa, el gradual acostament entre Washington i Beijing va introduir noves complexitats al vincle entre el Kuomintang i el Govern nord-americà, però aquest no va abandonar mai el seu dret a protegir l'illa de possibles atacs ni va interrompre la venda d'armament a l'Exèrcit taiwanès. No en va, durant els últims anys de la guerra freda l'ambigua posició dels nord-americans respecte al futur de Taiwan va ser el principal focus de tensions entre la Xina i els EUA.

2.3. Els EUA i la península de Corea

Potser més que cap altre territori al nord de l'Àsia oriental, la península de Corea va ser testimoni privilegiat de les tensions inherents a l'ordre bipolar de la guerra freda i la víctima de la doctrina de la contenció que va guiar la conducta dels EUA respecte a qualsevol país d'ideologia comunista. Als anys cinquanta, l'arribada al poder del Partit Comunista al nord de la península coreana i l'inici de la guerra va estrènyer els llaços d'unió entre el Govern nord-americà i el règim nacionalista del sud. Paral·lelament, aquests fets van incrementar de manera directament proporcional el distanciament entre Corea del Nord i els EUA. El context de la guerra freda va fer que aquesta situació es mantingués estable al llarg de les quatre dècades amb escasses i sempre lleugeres variacions.

2.3.1. Els EUA i Corea del Sud

Les relacions entre Corea del Sud i els EUA durant la guerra freda es van caracteritzar per una situació general de cooperació que sempre es va sobreposar a les diferents desavinences que van sorgir entre tots dos.

Durant els anys quaranta, la península coreana es trobava fora de l'anomenat *anell de defensa* dels EUA. La guerra de Corea va canviar aquesta percepció i va convertir Corea del Sud en un dels principals enclavaments a l'Àsia oriental de la política nord-americana de contenció del comunisme. En gran manera per això, els sud-coreans van començar a rebre també importants ajuts econòmics i militars procedents dels EUA.

Des del final de la guerra que el va enfrontar amb Corea del Nord, el règim del sud va experimentar diverses transformacions polítiques que es van veure plasmades en diferents repúbliques de tall militarista, diferents constitucions i successius líders nacionals.

El primer d'aquests líders, Syngman Rhee, va mantenir durant els anys cinquanta una posició clarament pronord-americana en política exterior i es va convertir en un dels principals valedors de la política de contenció davant el comunisme impulsada des dels EUA. Durant el seu Govern, l'Administració nord-americana va contribuir a l'economia del país amb forts ajuts financers, però les millores van ser molt limitades i els sud-coreans no van registrar índexs positius de creixement econòmic fins a mitjan anys seixanta. A la primavera del 1961, el descontentament popular amb les polítiques de Syngman Rhee va desencadenar diverses revoltes populars que van concloure, al maig, amb el cop militar encapçalat pel general Park Chung Hee:

- **Des del punt de vista polític**, el període liderat per Park es va caracteritzar per la repressió de les llibertats civils i la persecució dels oponents polítics. Aquestes accions van ser criticades per alguns sectors nord-americans, però l'aliança entre els EUA i Corea del Sud no va sofrir cap variació.
- **Des del punt de vista econòmic**, Park va impulsar una sèrie de reformes estructurals que es van traduir en la impressionant expansió econòmica del país a la dècada dels setanta.

No n'hi va haver prou amb l'èxit econòmic per a apaivagar les demandes de reforma democràtica procedents de la ciutadania sud-coreana i d'alguns líders nord-americans. Park, cada vegada més impopular, va ser assassinat el 1979 i, a partir de llavors i fins al 1989, els successius governants del país van rebaixar els alts nivells de control governamental i de repressió política i van introduir limitades mesures democratitzadores. L'economia, mentrestant, va continuar creixent a ritmes molt elevats. En el marc de les relacions entre els EUA i Corea del Sud, aquest creixement va desembocar en l'augment dels intercanvis comercials i de les inversions nord-americanes a Seül i en altres ciutats importants del país.

D'altra banda, els últims anys de la guerra freda també van ser testimonis de l'augment de veus crítiques davant de la presència militar nord-americana a Corea del Sud i davant de la seva voluntat d'aïllar permanentment Corea del

Nord. Les joves generacions del país, allunyades de la Segona Guerra Mundial i de la guerra de Corea, van començar a reclamar la disminució i/o retirada de les tropes dels EUA i la posada en marxa d'un procés d'acostament amb la veïna Corea del Nord.

En definitiva, les relacions entre els EUA i Corea del Sud van ser fortes i fluides al llarg de tot el període de la guerra freda. Per als sud-coreans, els EUA es van convertir en la principal font d'ajuts econòmics i en el garant de la seva seguretat territorial. Per als nord-americans, el valor geoestratègic de Corea del Sud va fer d'aquest país un punt clau per a la contenció del comunisme a la zona nord de l'Àsia oriental i per a la defensa de la seva posició predominant al continent asiàtic.

2.3.2. Els EUA i Corea del Nord

Si l'aliança entre els EUA i Corea del Sud va ser estable al llarg de la guerra freda, no ho va ser menys l'enemistat entre Washington i Pyongyang. Durant dècades, la coincidència de dos factors complementaris va fer que aquestes relacions estiguessin congelades i que els contactes es reduïssin a comptats encontres en fòrums multilaterals:

- En primer lloc, la proximitat geogràfica i ideològica de Corea del Nord a l'URSS va convertir aquest país en un clar satèl·lit de l'òrbita soviètica des de principis dels anys cinquanta.
- En segon lloc, l'enfrontament global entre l'URSS i els EUA va determinar que les relacions entre les superpotències i els diferents satèl·lits del bloc oposat fossin pràcticament anul·lades.

En la guerra de Corea, els EUA es van enfrontar a les tropes comunistes del nord per defensar la supervivència del règim nacionalista del sud. Aquest enfrontament directe va cessar el 1953 amb l'alto el foc acordat per les parts, però les tensions entre nord-coreans i nord-americans es van mantenir vives i, com veurem en l'apartat següent, encara no han desaparegut.

Des de la perspectiva dels EUA, la seva oposició a les accions militars de Corea del Nord responia al temor que la península es convertís en un nou enclavament comunista i que, seguint l'efecte dòmino, aquest viratge cap a règims comunistes s'estengués a altres països de l'Àsia. D'acord amb aquesta lògica, que va ser plantejada pel president nord-americà Eisenhower el 1954 i va aconseguir fama amb l'apel·latiu de *teoria del dòmino*, l'única manera de combatre

Eisenhower, 1890-1969

L'expansió del comunisme era mitjançant una fèrria política de contenció. Per aquest motiu, el Govern dels EUA sempre es va mostrar poc inclinat a les polítiques del dictador comunista nord-coreà Kim Il-sung i les tropes nord-americanes ubicades a Corea del Sud mai no van abandonar les seves posicions. A la desconfiança dels EUA hi va contribuir també la posada en marxa d'un programa nuclear propi impulsat amb fons soviètics per part del règim de Pyongyang a finals dels anys cinquanta. Finalment, l'actitud nord-americana es va veure igualment influïda per la por d'una escalada del conflicte a la península que pogués desembocar en una guerra directa entre els exèrcits dels EUA i l'URSS.

Des de la perspectiva de Corea del Nord, l'hostilitat davant els nord-americans responia no solament a qüestions ideològiques o a la seva participació en la guerra de Corea, sinó també a la seva presència continuada a la península coreana i a la seva defensa del règim sud-coreà. Per aquests motius, l'Exèrcit nord-coreà no va cessar els seus atacs sobre els interessos nord-americans després del final de la guerra el 1953, ni van cessar les respostes nord-americanes.

Prova d'això són diversos episodis com l'assalt d'un navili nord-americà per part de l'Exèrcit nord-coreà el 1968, la demolició d'un dels seus avions de reconeixement el 1969 o l'intent d'assassinat del president sud-coreà Park Chung Hee.

Aquestes accions mai no van arribar a reobrir el conflicte bèl·lic a la península, però en alguns moments les fortes tensions van estar a punt de trencar el fràgil equilibri regional.

En resum, els EUA i Corea del Sud van estar enfrontats durant les quatre dècades que va durar la guerra freda. Entre el 1950 i el 1953, l'enfrontament va ser militar i ideològic en l'escenari de la guerra de Corea. Entre el 1953 i el 1989, l'enfrontament va ser fonamentalment ideològic, si bé les tensions van assolir temperatures molt altes en relació amb les pretensions nuclears nord-coreanes i amb diversos episodis puntuals d'hostilitats.

2.4. Els EUA i el sud-est asiàtic (especial atenció al Vietnam)

Gairebé totes les accions dels EUA al sud-est asiàtic durant la guerra freda van respondre a un **càlcul de seguretat**. Com ja hem analitzat prèviament, el final de la Segona Guerra Mundial i els conflictes de descolonització van anar construint una regió molt diversa políticament, culturalment i econòmicament. A causa del paper dels nord-americans en l'enfrontament, va augmentar la seva influència en la regió. Des de llavors i fins al 1989, el principal interès nord-americà al sud-est asiàtic es va mantenir constant: la contenció del comunisme.

Per a aconseguir aquest objectiu, les successives administracions de Washington van fer ús de dues actuacions paral·leles:

- D'una banda, els EUA van assistir econòmicament als governs dels nous països independents perquè fossin capaços de mantenir l'ordre, controlar els comunistes locals i fer front a altres forces que possessin en risc aquest ordre. Molts d'aquests governs tenien un caràcter autoritari basat en una cultura política patrimonial, jeràrquica i clientelista.
- De l'altra, els EUA es van convertir en el garant de la seguretat d'aquests països davant possibles atacs de l'URSS o la República Popular de la Xina. Alhora, l'aproximació nord-americana cap a la regió es va caracteritzar per un elevat grau de bilateralitat.

Hub and spokes

Aquesta política bilateral "radial" dels EUA, aproximació general a la regió mitjançant les relacions bilaterals amb tots els països, es coneix amb l'expressió *hub and spokes* (literalment, 'centre i ràdios').

Aquesta dinàmica general va portar Washington a concentrar els seus esforços en el sud-est asiàtic al Vietnam i, en menor mesura, a Laos i Cambodja. Al principi, les tropes nord-americanes van donar suport als vietnamites en la guerra de descolonització enfront de França. Aquesta situació va canviar amb l'ascens gradual dels comunistes a les zones del nord del país i la derrota de l'Exèrcit francès en la batalla de Dien Bien Phu. Els Acords de Ginebra del 1954 reconeixien la independència de Laos, Cambodja i el Vietnam i la celebració d'eleccions lliures, però la forta posició del líder comunista Ho Chi Minh al nord del Vietnam i els seus continus avenços aviat van incomodar els EUA, que van començar a témer per la pervivència del Govern prooccidental del sud del país. Aquesta tensió es va acabar traduint en un llarg enfrontament militar entre el Vietcong i l'Exèrcit nord-americà.

Vietcong

Aquest és el nom usat pels soldats aliats i americans per a fer referència a les forces armades del Front Nacional per a l'Alliberament del Vietnam o Front d'Alliberament Nacional. El nom deriva de l'expressió vietnamita *Viet Nam Cong San*, que literalment significa 'comunistes vietnamites'.

A les forces comunistes del Vietnam del Nord els inspirava un doble objectiu: posar fi a l'ocupació del país per part de potències estrangeres i instaurar un sistema comunista similar al de l'URSS. Les actuacions dels EUA, seguint la lògica de la teoria del dòmino, pretenien frenar l'expansió de l'òrbita d'influència soviètica a l'Àsia.

Després de diversos anys d'un conflicte bèl·lic que es va propagar també a alguns territoris de Cambodja i Laos, la guerra entre els nord-americans i les forces comunistes del Vietnam del Nord va acabar el 1975 quan els primers van abandonar el país i, alguns mesos més tard, els segons van aconseguir el control del sud.

Per als EUA, el conflicte del Vietnam va ser un problema en el qual la superioritat militar nord-americana es va revelar insuficient per a vèncer les guerrilles vietnamites. La derrota militar va ser també una derrota política que va costar les eleccions al president Lindon B. Johnson i que, com hem vist, va portar Nixon a modificar i a matisar la política exterior de la contenció.

Des de llavors, les relacions entre l'unificat Vietnam i els EUA fins als noranta es van caracteritzar per la fredor més absoluta. Aquesta va ser especialment

tensa durant l'ocupació de Cambodja per part de les tropes vietnamites al final dels anys setanta i a la dècada dels vuitanta, una ocupació que també va ser condemnada pels països membres de l'ASEAN.

Pel que fa a les seves relacions amb la resta de països del sud-est asiàtic, els EUA:

- Van tenir un paper destacat en la creació del fracassat pacte de Manila. Per mitjà d'aquest pacte, l'Administració nord-americana perseguia dificultar l'avenç del comunisme i, alhora, reafirmar la seva posició predominant a la regió.
- La seva influència en l'ASEAN tampoc no va ser menyspreable encara que, en determinades ocasions, li va valer les crítiques d'alguns països membres.
- La presència militar nord-americana a les Filipines, l'estret de Malacca i altres zones de la regió també va ser objecte de crítiques els darrers anys de la guerra freda, però es va mantenir gairebé intacta fins als anys noranta.
- D'altra banda, les fortes inversions nord-americanes en les economies asiàtiques van donar origen a l'increïble *boom* econòmic d'alguns països als anys setanta i vuitanta.

Es pot afirmar, doncs, que el vincle entre els EUA i el sud-est asiàtic es va basar principalment en l'àmbit de la seguretat.

Per als nord-americans, els ajuts econòmics, la seva presència i l'assistència militar eren instruments per a frenar un possible efecte dòmino del comunisme a la regió. **Per als asiàtics**, aquestes mateixes accions constituïen una arma de doble tall que requeria una supervisió constant:

- D'una banda, la participació dels EUA en els assumptes de la regió servia per a mitigar possibles amenaces d'altres potències –especialment de la República Popular de la Xina– i per a potenciar el desenvolupament econòmic.
- De l'altra, l'orientació de la seva política exterior cap al sud-est asiàtic, construïda entorn de la seguretat, podia acabar minant la independència real de la regió i la seva influència, individual i col·lectiva, en el complex escenari internacional.

El final de la guerra freda, com veurem en l'apartat següent, va implicar una reorientació de la política nord-americana al sud-est asiàtic. Així, els interessos de seguretat que van orientar aquesta política durant més de quatre dècades van anar acomodant a poc a poc noves preocupacions com el comerç o la situació dels drets polítics i humans a la regió.

3. L'ordre bipolar a l'Àsia oriental II: l'URSS i l'Àsia oriental entre el 1945 i el 1989

El 1946, Winston Churchill va formular la idea del teló d'acer en el seu famós discurs de Fulton. Un any després, el delegat soviètic en la sessió constitutiva del Kominform a Polònia, Jdanov, va consolidar la versió soviètica d'aquesta noció al·lusiva a la divisió del món en dos blocs antagònics, separats i opacs, en la qual el desconeixement mutu generava desconfiança i inseguretat. Segons aquest, el bloc "imperialista i antidemocràtic" el formaven els EUA, l'Europa occidental, Turquia, Grècia, el Pròxim Orient, l'Amèrica Llatina i la Xina nacionalista. El bloc "antiimperialista i democràtic", al costat oposat, comprenia principalment l'URSS i els països de l'Europa central i oriental, però també altres estats com el Vietnam, Egipte o Indonèsia.

Kominform

Kominform és l'abreviatura de l'Oficina d'Informació dels Partits Comunistes i Obrers, organització comunista creada a instàncies soviètiques el 1947. La seva creació va ser la resposta de Stalin al pla Marshall, amb la qual buscava agrupar els partits comunistes de la zona sota la influència soviètica (Polònia, Txecoslovàquia, Hongria, Bulgària i Romania).

Des del principi, aquesta divisió del món en dos blocs es va veure acompanyada d'una lluita entre les dues superpotències per ampliar les fronteres de les seves respectives zones d'influència. A l'Àsia oriental aquesta lluita es va traduir en un fràgil equilibri regional sotmès a fortes tensions i en diverses guerres. Com hem observat anteriorment, els EUA van ser l'actor internacional més influent en aquest escenari, però l'URSS també hi va tenir un paper determinant. No en va, es podria afirmar que va ser la tensió entre ambdues superpotències, més que cada una d'elles individualment, el principal factor que va guiar la dinàmica internacional de l'Àsia oriental durant la guerra freda.

Partint d'aquesta idea general, els apartats següents analitzen les relacions entre l'URSS i els diferents països d'aquesta regió entre el 1945 i el 1989:

- Per la seva pertinença a blocs diferents, els vincles de Moscou amb Tokyo o Seül van ser febles encara que tensos.
- Una mica menys tensos, però igualment febles, van ser els seus llaços amb els governs de les Filipines, Singapur i altres països del sud-est asiàtic.
- Al contrari, les seves relacions amb els règims comunistes de Corea del Nord o el Vietnam van ser fluides i es van plasmar en ajuts econòmics o militars.
- El tracte amb la Xina comunista de Mao va ser més complex. Inicialment aliats davant Washington i el món capitalista, Moscou i Beijing es van anar allunyant gradualment des del 1956 i van acabar enfrontades durant la major part de la guerra freda.

3.1. Els conflictes entre l'URSS i el Japó

Les relacions entre l'URSS i el Japó durant la guerra freda van ser difícils. D'una banda, l'alineació del Japó amb els EUA i la presència de l'Exèrcit nord-americà al país sempre van ser observades amb recel des de Moscou. De l'altra, l'existència d'un conflicte territorial per la sobirania de les illes Kurils va mantenir enfrontats als líders soviètics i nipons des del final de la Segona Guerra Mundial.

A diferència d'altres països a l'Àsia oriental, els enfrontaments entre el Japó i l'URSS no van acabar amb la derrota del primer davant els aliats. Aquesta situació no es va produir fins al 1956, quan ambdós països van firmar un acord que estipulava el restabliment de relacions diplomàtiques normals i la repatriació dels presoners de guerra japonesos que romanien a l'URSS. El conveni incloïa també el suport soviètic a l'entrada del Japó a l'ONU, la firma de tractats de pesca i la devolució al país nipó de les illes Shikotan i Habomai. El 18 de desembre del mateix any, l'Assemblea General de l'ONU va votar per unanimitat l'admissió del Japó a les Nacions Unides. Dos dies després, Ishibashi Tanzan, ministre d'Indústria i Comerç Internacional, va substituir Hatoyama com a primer ministre. Alhora que mantenia relacions estretes amb els EUA, el nou primer ministre Ishibashi va intentar estendre el comerç amb l'URSS i la Xina com a mesura per a reduir l'atur. Aquest gest va ser rebut amb cautela a Moscou i amb certa incomoditat a Washington.

Les relacions economicocomercials entre l'URSS i el Japó, tanmateix, van ser un assumpte més retòric que real i mai no van arribar a ser significatives. De fet, només l'apogeu econòmic nipó a partir del 1964 va derivar en un augment apreciable dels intercanvis comercials entre Moscou i Tokyo.

En aquest context, el principal motiu de conflicte en les relacions sovièticonipones va ser la disputa per les illes Kurils, unes illes amb nombrosos recursos marins situades al Pacífic. L'URSS havia aconseguit el seu control al final de la Segona Guerra Mundial i, malgrat els continus requeriments per part de les autoritats nipones, mai no hi va renunciar. Aquesta actitud va ser motiu de tensions entre Moscou i Tokyo que de vegades també van afectar Washington. En general, no obstant això, el conflicte va mantenir una intensitat baixa o moderada durant tot el període de la guerra freda.

A aquesta baixa intensitat hi va contribuir sens dubte el fet que fos possible descartar, gairebé amb absoluta seguretat, una hipotètica invasió soviètica del Japó. En primer lloc, perquè el caràcter insular del Japó feia impensable una ràpida conquesta per part de les tropes de l'URSS. En segon, perquè la presència de l'Exèrcit nord-americà a l'arxipèlag operava com un escut gairebé infal·lible de seguretat. A partir del 1970, la construcció d'una força marítima

soviètica al Pacífic va obligar Tokyo i Washington a introduir alguns reajustaments en els seus esquemes de seguretat, però el risc d'un atac de l'URSS mai no es va arribar a materialitzar.

En definitiva, les relacions entre l'URSS i el Japó durant la guerra freda van ser distants, de perfil molt baix i van tenir el seu principal focus de tensió a les illes Kurils. Aquesta situació va començar a canviar al final dels anys setanta, sobretot des del punt de vista comercial. No obstant això, va caldre esperar a la caiguda del bloc soviètic perquè els vincles es fessin més sòlids i augmentessin els intercanvis comercials, culturals i polítics entre Tokyo i Moscou.

3.2. La fràgil aliança sinosoviètica

Per la seva proximitat geogràfica, la seva ideologia comunista, la seva extensió i la seva capacitat d'influència, la Xina i l'URSS van constituir les principals amenaces a la posició dominant dels EUA durant la guerra freda.

Als anys cinquanta, el binomi Moscou-Beijing va posar en clar perill les pretensions nord-americanes a l'Àsia oriental. A les dècades posteriors, l'allunyament polític i ideològic entre ambdós països va obrir les portes a l'acostament entre la República Popular de la Xina i els EUA, però també a un nou esquema triangular de poder que va fer encara més complex i delicat l'equilibri del sistema internacional.

Pel que fa a les relacions bilaterals entre la Xina i l'URSS, la victòria de Mao i el Partit Comunista va ser seguida de la celebració de diverses reunions d'alt nivell que van desembocar en la firma d'un tractat d'aliança entre Beijing i Moscou el 1950. Aquestes accions van donar origen a una aliança que es trencaria definitivament cap al 1969. Els plans de desestalinització i de coexistència pacífica llançats pel successor de Stalin al capdavant de la Secretaria General del Partit Comunista soviètic, Nikita Khrushchev, van obrir una bretxa irreparable entre la Xina i l'URSS que va acabar separant-les durant la major part de la guerra freda.

Mao, Bulganin, Stalin i Walter Ulbricht celebrant l'aniversari de Stalin al Kremlin, desembre del 1949

3.2.1. Davant l'“enemic comú”: la construcció de l'aliança sinosoviètica

Malgrat l'ocupació soviètica d'alguns territoris situats al nord de la Xina, les relacions entre els partits comunistes d'ambdós països s'havien anat estre-

nyent al llarg de la guerra sinojaponesa i la guerra civil xinesa. Aquest acostament es va fer més evident després de la victòria de la Revolució Comunista dirigida per Mao i la fundació de la República Popular de la Xina.

El 1950, Moscou i Beijing van firmar un tractat d'aliança que els va posicionar definitivament davant el bloc liderat pels EUA. Quatre anys després, el successor de Stalin al capdavant del Partit Comunista de l'URSS, Nikita Khrushchev, va viatjar a la capital xinesa per donar mostra del bon estat de les relacions bilaterals i el 1957 Moscou es va comprometre en secret a ajudar la Xina a construir la bomba atòmica.

Les raons que van inspirar l'aliança entre l'URSS i la Xina no van ser fruit d'un acord profund entre ambdós països, sinó més aviat de circumstàncies conjunturals i estratègiques. Com més endavant veurem, els comunistes de l'URSS i la República Popular de la Xina diferien en aspectes tan fonamentals com la conveniència o no de potenciar la Revolució Comunista en el pla internacional.

Així, l'acostament entre Moscou i Beijing als anys cinquanta va respondre a tres factors complementaris:

- 1) Els líders d'ambdós països als primers anys cinquanta, Mao i Stalin, veien en els EUA una amenaça a la seva capacitat d'influència.
- 2) La relació personal de respecte i entesa mutus que hi havia entre aquests dos líders va afavorir les relacions bilaterals entre els seus respectius països.
- 3) El plantejament d'un món dividit en dos blocs enfrontats que van sostenir diversos líders dels EUA i l'Europa occidental va contribuir indirectament a fomentar la cooperació entre aquells països exclosos del bloc capitalista i, molt especialment, entre la Xina i l'URSS.

En definitiva, l'aliança sinosoviètica dels anys cinquanta va respondre més a la voluntat de fer front als EUA que a una genuïna concordança entre Moscou i Beijing. Durant el temps que va durar, aquesta relació va afavorir els interessos d'ambdues capitals perquè va mantenir Washington en alerta i, en certa manera, va dificultar la consecució de les seves pretensions a l'Àsia oriental.

Prova d'això van ser, per exemple, les difícils decisions estrategicomilitars que els EUA van afrontar durant la guerra de Corea, unes decisions que en molts casos es van veure influïdes per la por de l'entrada de la Xina al conflicte i la seva ajuda a les forces soviètiques i nord-coreanes.

Amb tot, l'aliança entre l'URSS i la República Popular de la Xina sempre es va sostenir sobre uns pilars fràgils que es van començar a debilitar després de la mort de Stalin el 1953.

3.2.2. La desestalinització de l'URSS i la transformació interna de la Xina: el final de l'aliança sino-soviètica i el ressorgir dels conflictes territorials

La confirmació de Khrushchev com a secretari general del Partit Comunista de l'URSS (PCUS) el 1953, després de la mort de Stalin, va comportar diversos canvis en l'orientació de la política interior i exterior del país. D'aquests, dos van afectar particularment les relacions sino-soviètiques i van posar fi al seu feble alineament: els plans de desestalinització i la política de coexistència pacífica, tots dos del 1955.

D'una banda, els plans de desestalinització impulsats per Khrushchev eren jutjats per l'elit del Partit Comunista Xinès com un vergonyós esforç revisionista i l'abandonament definitiu dels principis del marxisme leninisme que havien inspirat la revolució comunista a l'URSS. De l'altra, la idea de coexistència pacífica amb el bloc capitalista xocava de manera frontal amb la política exterior de la República Popular de la Xina, la seva afeció a la noció de la revolució comunista mundial i el seu plantejament politicoideològic de l'oposició entre els dos blocs. En aquest sentit, si bé la nova doctrina internacional de Khrushchev no posava fi a la competència entre els països comunistes i els del bloc capitalista, aquesta es construïa sobre qüestions essencialment econòmiques.

La política de coexistència pacífica va ser elaborada per Khrushchev en el xx Congrés del PCUS a fi de promoure la cohabitació i la distensió en les relacions entre els EUA i l'URSS. Aquest viratge en la política exterior soviètica responia principalment a tres factors:

- 1) La presa de consciència de les greus conseqüències d'una guerra directa amb armes nuclears entre les dues superpotències.
- 2) La sensació de seguretat més gran de l'elit soviètica gràcies a l'abast de la paritat nuclear (a partir del 1957).
- 3) La necessitat imperiosa de l'URSS d'aconseguir una etapa d'estabilitat a fi de poder dur a terme la modernització econòmica del país.

Aquest distanciament ideològic entre Moscou i Beijing va quedar plasmat en el pla pràctic per mitjà de tres episodis que es van produir entre el 1959 i el 1962: el bombardeig de Quemoy i Matsu per part de Xina, la visita de Khrushchev a Beijing i la firma d'un acord entre Albània i la Xina.

La província xinesa de Fujian està formada per la península continental i per les illes que hi ha a l'estret de Taiwan: Kinmen county (Quemoy) i part del Lianjiang county (Matsu)

En primer lloc, el **bombardeig de les illes Quemoy i Matsu** per part de la Xina de Mao el 1958 no va rebre el suport de l'URSS. El silenci soviètic va ser interpretat pels governants xinesos com un acte de col·laboració amb els nacionalistes de Taiwan i els seus aliats nord-americans, mentre que l'actitud bel·licosa de Beijing va ser criticada durament des de Moscou.

En segon lloc, **la visita de Khrushchev a Beijing el 1959** va estar envoltada d'una sèrie de mesures que clarament va posar de manifest les desavinences entre l'URSS i la República Popular de la Xina. Els estudiants xinesos en escoles i universitats soviètiques van tornar a la Xina, els experts i científics en territori xinès van ser repatriats i els diferents mecanismes de cooperació entre ambdós països van ser suspesos.

Finalment, la firma d'un **acord de cooperació entre Albània i la República Popular de la Xina el 1962** va cristal·litzar la ruptura entre Moscou i Beijing. Seguint aquest acord, els albanesos van trencar relacions amb l'URSS i es van integrar a l'esfera d'influència de la Xina.

A partir d'aquest moment, les relacions entre ambdues potències van experimentar un canvi radical que es va arribar a traduir en diversos enfrontaments directes:

- El 1962, l'URSS va donar suport a l'Índia en el conflicte territorial entre aquest país i la Xina de Mao per la regió fronterera del Tibet.
- Dos anys més tard, l'actitud de Moscou davant de la crisi dels míssils va ser severament criticada per les autoritats de Beijing.
- El 1964, el primer assaig nuclear de la Xina també va suscitar el recel de l'URSS ja que va reduir la asimetria de la relació que anteriorment hi havia a favor dels soviètics.
- El 1969, soviètics i xinesos es van enfrontar als voltants del riu Ussuri i van deixar enrere nombroses víctimes.
- El procés de normalització de relacions entre els EUA i la República Popular de la Xina als anys setanta, al qual ja hem fet referència anteriorment, va elevar novament el nivell de tensió entre Moscou i Beijing.

En aquest context general d'hostilitat, les posicions de la Xina i l'URSS al sud-est asiàtic també es van traduir en nous enfrontaments i, per primera vegada des de la ruptura, en una guerra oberta entre dos països comunistes mitjançant aliats interposats. Mentre que Moscou va donar suport a la invasió de Cambodja per part de l'Exèrcit vietnamita el 1979, la Xina va donar suport als *khmers* rojos cambodjans i va llançar diversos atacs sobre el nord del Vietnam.

El clima d'enfrontament va anar donant pas a una distensió més gran als anys vuitanta, especialment després de l'arribada de Mikhaïl Gorbtxov a la direcció del PCUS. A aquest canvi hi va contribuir també la posada en marxa d'un procés de reforma econòmica per part del Partit Comunista Xinès. Malgrat tot, les relacions no es van arribar a normalitzar plenament durant el període de la guerra freda i cada país va haver de fer front a un escenari molt diferent als anys noranta. Com veurem en el mòdul següent, mentre que l'URSS va sofrir un procés d'ensorrament i desestructuració, la República Popular de la Xina va iniciar la dècada amb alts índexs de creixement econòmic que la convertien en un soci desitjat per a la majoria dels estats industrialitzats del sistema internacional.

3.3. L'URSS i la península de Corea

Seguint el patró propi de la guerra freda, les relacions entre l'URSS i Corea del Sud, un país de l'òrbita nord-americana, van ser fredes i distants, mentre que els seus vincles amb el règim comunista de Corea del Nord van ser més fluids i intensos.

Després de la guerra que va enfrontar el nord i el sud de la península, els llaços entre Moscou i Seül es van veure afectats per l'enfrontament bipolar entre l'URSS i els EUA. Els intercanvis polítics, econòmics i culturals entre ambdós països van quedar anul·lats i les poques converses que van mantenir es van centrar en les protestes soviètiques per la presència de l'Exèrcit nord-americà en terra sud-coreana i en la manifestació sud-coreana de la seva actitud hostil envers els ajuts soviètics al règim de Pyongyang.

Des de la perspectiva soviètica, els governs de Corea del Sud eren vistos com a lacais de la política de contenció del gegant nord-americà a l'Àsia oriental. Per als sud-coreans, els continus ajuts econòmics i militars de l'URSS al règim repressor de Corea del Nord constituïen un obstacle essencial per al manteniment de la pau i l'estabilitat a la península.

La desconfiança mútua entre l'URSS i Corea del Sud es va mantenir constant fins al final de la guerra freda i, en general, hi va haver poques excepcions a la baixa intensitat i a la marcada tensió de les relacions al llarg de tot el període.

Molt diferents van ser els vincles entre Moscou i Pyongyang. Aliats davant els EUA, Corea del Sud i la força multilateral en la guerra de Corea, els governants nord-coreans i soviètics van establir un estret vincle de cooperació entre el 1950 i el 1953.

El conflicte havia destrossat l'economia de Corea del Nord i havia deixat a la seva població sense gairebé els recursos mínims per a alimentar-se. Per a pal·liar

aquesta situació i per a assegurar-se un aliat a la zona nord de l'Àsia oriental, l'URSS va concedir diversos ajuts econòmics al règim de Kim Il-sung. Els ajuts, però, no van ser suficients perquè una gran part va ser utilitzada per a reconstruir la capacitat industrial del país i, sobretot, per a posar en marxa un programa nuclear. Aquesta política va permetre el creixement econòmic del país durant els anys seixanta, però l'èmfasi en les despeses de defensa i en armament militar va impedir que la població es beneficiés dels ajuts soviètics i, com a conseqüència, va sofrir greus fams.

La ruptura de les relacions sinosoviètiques i la consegüent competència per buscar aliats dins del bloc comunista va alterar l'escenari de les relacions entre l'URSS i Corea del Nord. Moscou va perdre certa influència sobre Pyongyang en benefici de Beijing, però el clima de cooperació mai no es va arribar a trencar.

Als anys setanta, ni amb els ajuts econòmics soviètics ni amb els xinesos no n'hi va haver prou per a modernitzar l'economia del país i les condicions de vida dels nord-coreans van continuar empitjorant. El mateix va ocórrer als anys vuitanta, una dècada que va ser testimoni de la gradual disminució dels ajuts de l'URSS com a conseqüència del seu declivi econòmic i de la seva pèrdua de poder en l'esfera internacional.

En el pla estratègic, el vincle entre Moscou i Pyongyang va servir als soviètics per a contrarestar les aliances dels EUA al nord de l'Àsia oriental amb el Japó i Corea del Sud. També va tenir un paper important en el complex equilibri de les relacions sinosoviètiques a partir dels anys seixanta i, sobretot, als anys setanta i vuitanta. Per al règim de Kim Il-sung, l'estreta relació amb l'URSS va reforçar la seva posició a la península i, a causa del temor d'una confrontació directa entre soviètics i nord-americans, va disminuir les possibilitats d'una invasió per part de les tropes sud-coreanes i l'exèrcit nord-americà.

En definitiva, la dinàmica de les relacions entre l'URSS i els dos països de la península coreana va estar fortament marcada per les tensions de la guerra freda. Com veurem més endavant, el desmembrament soviètic dels anys noranta privaria el règim nord-coreà d'una font important d'ajuts econòmics, però el final d'aquest període històric no va implicar la cessació dels recels entre Moscou i Seül o la pèrdua absoluta dels vincles entre la capital soviètica i Pyongyang.

3.4. L'URSS i el sud-est asiàtic (especial atenció al Vietnam)

Com hem vist en tractar les relacions entre els EUA i aquesta regió, el sud-est asiàtic va ser escenari de diverses guerres durant l'etapa de la guerra freda i va estar àmpliament sotmès a les tensions inherents a l'ordre mundial bipo-

Propaganda nord-coreana antiamericana

lar. El paper de l'URSS en aquest escenari va ser potser menys destacat que el del país nord-americà, però els seus interessos i accions a la regió també van tenir un paper crucial en la seva transformació entre el 1945 i el 1989.

En primer lloc, l'URSS va donar suport activament, juntament amb els EUA i l'Organització de les Nacions Unides, als processos de descolonització que es van produir al sud-est asiàtic.

En segon lloc, els soviètics es van enfrontar en aquest escenari regional als seus dos principals oponents durant la guerra freda mitjançant estats interposats:

- En la guerra entre el Vietnam i els EUA, Moscou va proporcionar importants ajuts i material militar a les tropes del Vietcong que aquestes van utilitzar contra l'exèrcit nord-americà.
- En la invasió vietnamita de Cambodja, el 1979, l'URSS es va posar novament del costat del seu principal aliat al sud-est asiàtic enfront de les tropes dels *khmers* rojos i la República Popular de la Xina. La invasió vietnamita de Cambodja va posar fi al cruel règim de Pol Pot i a tres anys d'extermini indiscriminat de la població, però l'exèrcit vietnamita va acabar ocupant el país veí i no es va retirar fins al final de la guerra freda.

En tercer lloc, els líders de l'URSS van dur a terme diverses accions per incloure diferents països de la regió dins de la seva àrea d'influència:

- En el cas del Vietnam del Nord (i més endavant del Vietnam unificat), aquestes accions es van traduir en la concessió d'importants ajuts econòmics i militars que van afavorir una forta aliança.
- En el cas dels grups comunistes de Laos i Cambodja, la col·laboració militar també va ser estreta, especialment als anys cinquanta i durant la guerra del Vietnam.

Respecte als autoproclamats països no alineats al sud-est asiàtic, els esforços de l'URSS i dels seus aliats a la regió –Vietnam del Nord i, als anys cinquanta, també la Xina– no van donar els fruits esperats i els llaços d'unió mai no van ser especialment intensos.

Finalment, els soviètics van tenir un paper important en els càlculs geoestratègics dels països del sud-est asiàtic. La formació de la SEATO es va veure potenciada per la por de l'expansió del comunisme i, més concretament, de la influència soviètica a la regió. D'altra banda, ja hem vist anteriorment que l'elevada presència econòmica i militar dels EUA a la regió constituïa una arma de doble tall que podia arribar a qüestionar la seva independència *de facto*. Per a menyscabar aquesta possibilitat, països com Indonèsia o organismes com

Processos de descolonització

A tall d'exemple, Moscou va condemnar en diverses ocasions l'ocupació francesa de la Indoxina i es va manifestar a favor del reconeixement del Vietnam, Laos i Cambodja com a estats independents.

l'ASEAN no van dubtar de jugar la "carta soviètica" i, de vegades, van frenar algunes iniciatives nord-americanes argumentant la por d'una reacció militar de l'URSS.

Les relacions entre els soviètics i el sud-est asiàtic durant la guerra freda van ser menys intenses que les dels països de la regió amb els EUA, es van veure àmpliament influïdes per la dinàmica inherent a l'ordre bipolar i es van traduir en diversos conflictes directes als anys setanta.

4. Dinàmiques regionals en l'ordre bipolar

En els apartats anteriors hem analitzat els fonaments de la guerra freda a l'Àsia oriental i les complexes relacions que es van establir entre les dues superpotències –els EUA i l'URSS– i els diferents països de la regió. Aquesta anàlisi ha posat de manifest el marcat caràcter bipolar de l'ordre mundial al llarg d'aquest període històric, la seva elevada inestabilitat i la influència de les tensions sovièticonord-americanes en múltiples assumptes nacionals, regionals i internacionals.

Aquest marc general, tanmateix, no explica la totalitat de dinàmiques que es van produir a l'Àsia oriental entre el 1945 i el 1989. Juntament amb les forces inherents a un sistema bipolar, les pressions internes d'alguns països i els processos regionals en què es van embarcar també hi van tenir un paper destacat. D'aquí ve la necessitat d'abordar en aquest últim apartat un conjunt divers de fenòmens nacionals i regionals com l'apogeu econòmic del Japó i el sud-est asiàtic, el desenvolupament de la Xina o la configuració d'un espai políticament i econòmicament divers a l'Àsia oriental.

Com hem anunciat en la introducció, l'economia del Japó va experimentar un creixement espectacular des del 1964, que es va mantenir al llarg de dues dècades. Alhora, diversos països del sud-est asiàtic es van beneficiar d'aquest creixement i de les polítiques d'inversió nord-americanes en un procés que va desembocar en l'arrencada de les seves economies i la seva penetració als mercats globals. Per la seva banda, la República Popular de la Xina també va començar a registrar índexs elevats de creixement cap al final dels anys vuitanta i es va anar fiant com a potència regional en un escenari, l'Àsia oriental, marcat per l'absència d'un líder clar i per la permanència de règims comunistes, dictadures i sistemes en transició.

Lectura recomanada

S. S. Kim (ed.) (2000). *East Asia and Globalization*, Manham: Rowman and Littlefield Publishers, Inc.

4.1. L'arrencada econòmica de l'Àsia oriental: el patró de creixement del “vol de les oques”

Als anys setanta i vuitanta, el fort creixement de les economies asiàtiques va alterar els patrons del comerç internacional. Aquest fenomen, generalment conegut com a miracle asiàtic, va ser el resultat de múltiples factors d'índole política, econòmica i cultural com l'expansió de l'economia mundial, les importants inversions nord-americanes a la regió, els vincles entre els països de l'Àsia oriental i les seves antigues metròpolis colonials, la reconfiguració de la majoria de sistemes industrials asiàtics o les seves reformes agràries. Aquests factors van afavorir l'augment de la producció i van donar peu a diversos anys

de ràpid creixement primer al Japó i, més endavant també a Corea del Sud, Taiwan, Singapur i altres països de l'Àsia oriental.

En el pla econòmic, el resultat va ser la profunda transformació de la regió durant la guerra freda, especialment a partir dels anys setanta.

Després del final de la Segona Guerra Mundial, per exemple, les economies del Japó, la República Popular de la Xina i Corea del Sud només sumaven un 3% del producte interior brut mundial. Després de la caiguda del bloc soviètic, aquestes mateixes economies i les de Taiwan, Hong Kong i Singapur representaven ja prop del 30% del producte interior brut mundial i, en conjunt, se situaven a escassa distància de l'Europa occidental o els EUA.

Els dos subapartats següents expliquen com es va produir aquesta transformació en dos espais diferents: l'arxipèlag nipó i la regió del sud-est asiàtic.

4.1.1. La promesa del Japó a la dècada dels anys setanta

L'efecte de la Segona Guerra Mundial sobre l'economia japonesa va ser devastador. Les nombroses pèrdues humanes es van veure acompanyades d'un augment espectacular de la taxa de desocupació i de la destrucció total de nombroses indústries i habitatges. Això va obligar les autoritats a reconstruir bona part de les infraestructures. A aquests problemes s'hi va sumar també una elevada taxa d'inflació.

Per a pal·liar les pèssimes condicions en què la Segona Guerra Mundial havia deixat el país, el Japó es va recolzar en dos elements: els importants ajuts econòmics procedents dels EUA i l'elevada capacitat tecnològica i de producció de la indústria pesant del país, resultat de la seva gran activitat durant el conflicte bèl·lic.

Aquesta combinació va afavorir una lleu millora de l'economia al final dels anys quaranta. Poc després, la recuperació es va veure impulsada per l'inici de la guerra de Corea el 1950. Les forces d'ocupació americanes:

- Van ordenar que les fàbriques japoneses d'armament tancades després de la Segona Guerra Mundial fossin posades en servei a plena capacitat productiva. Això va representar un gran estímulo per a la producció.
- Alhora, els nord-americans van impulsar el comerç japonès sobretot amb el sud-est asiàtic i van afavorir els tractats de reparació sota els quals el Japó estava obligat a proveir d'articles i serveis els països que abans havia ocupat.

Sens dubte, res d'això no hauria estat possible sense una regeneració prèvia de la mateixa indústria japonesa. Des del 1946 s'havia anat creant al Japó un entramat d'institucions econòmiques, financeres i bancàries a fi d'estimular la

Guerra de Corea

Aquesta guerra va portar els EUA a invertir més de vint mil milions de dòlars en despeses militars.

recuperació econòmica. Aquestes mesures polítiques internes es van acompanyar de l'esforç personal de la generació de postguerra que va treballar titànicament per superar el sentiment de culpabilitat i l'orgull nacional seriosament danyat tant per a l'actuació en la guerra com per la derrota.

Juntament amb els abundants ajuts nord-americans i la proteccionista política governamental japonesa, aquestes institucions van crear el marc bàsic que va facilitar la posterior arrencada econòmica del país, a la qual van contribuir també cinc factors complementaris:

- 1) El període d'expansió en què havia entrat l'economia mundial al començament dels anys seixanta.
- 2) El sistema japonès de relacions laborals que va permetre la reestructuració industrial i el ràpid reciclatge de la mà d'obra, donant prioritat a les indústries més productives.
- 3) Les reformes agràries del país iniciades al final dels anys quaranta.
- 4) El desenvolupament dels sindicats japonesos, que van facilitar una millor distribució dels guanys i van augmentar el consum intern.
- 5) Les grans inversions del Govern japonès en obres d'infraestructura (aeroports, ports, carreteres, etc.).

El 1960, l'economia nipona continuava estant a les mans dels *zaibatsu*, grans grups empresarials com Mitsubishi o Fuji, però a poc a poc van anar sorgint noves indústries especialitzades en productes tecnològics i automòbils. Això va provocar un augment de la competència interna i, gràcies a les mesures aranzelàries imposades pel Govern nipó, el Japó es va anar consolidant com un dels productors més importants del món de càmeres fotogràfiques, automòbils o televisors a partir del 1964. El 1970, una mica més del 30% de les exportacions es dirigien als EUA, entorn del 15% a l'Europa occidental i més del 15% al sud-est asiàtic, on els principals compradors eren Hong Kong, Tailàndia, les Filipines i Singapur. Alhora, l'índex de creixement del Japó es va situar prop del 10% durant bona part dels anys seixanta i la producció industrial es va duplicar entre el 1964 i el 1975.

El 1973, la crisi del petroli va donar un cop dur a l'economia nipona i va posar fi a l'etapa d'apogeu. Com a país altament dependent del petroli, el Japó va sofrir un enorme augment en les seves factures d'importacions i una pujada general de preus. D'altra banda, la recessió mundial va provocar una caiguda en la demanda exterior de productes. Per a fer front a aquestes circumstàncies, els responsables econòmics del Japó van decidir allunyar-se de les indústries molt dependents de matèries primeres estrangeres i es van concentrar en aquelles més avançades tecnològicament. Malgrat aquests esforços, el país mai no

va tornar a arribar als nivells de creixement dels anys seixanta, però això no va impedir que el Japó es convertís en un dels principals creditors del món als anys vuitanta. Des del final dels anys cinquanta, el saldo entre importacions i exportacions va donar lloc a una balança comercial positiva que va permetre fortes inversions a l'estranger i abundants inversions de capital a llarg termini. Als anys vuitanta, moltes d'aquestes operacions van anar vencent i el Japó es va consolidar com un important país creditor.

En resum, l'economia japonesa va experimentar un apogeu extraordinari des de la guerra de Corea fins al 1973. Com hem vist, la crisi del petroli va truncar aquesta tendència, però l'economia japonesa es va consolidar als anys vuitanta com una de les més potents del món i el país va continuar tenint un paper molt destacat en el concert econòmic internacional.

4.1.2. El despertar del sud-est asiàtic: el “vol de les oques”

Al començament dels anys seixanta, gairebé tots els països i economies del sud-est asiàtic es caracteritzaven per una baixa renda *per capita*, una limitada dotació de recursos naturals i un reduït índex d'alfabetització. Vint anys després, algunes d'aquestes economies havien aconseguit revertir aquestes condicions gràcies a taxes de creixement econòmic significatives, sustentables i superiors a les d'altres països del planeta.

Emulant el patró de vol d'una bandada d'oques, Hong Kong, Corea del Sud, Singapur i Taiwan, els denominats *Quatre Tigres*, es van recolzar en Japó per fer arrencar les seves economies i van aconseguir quadruplicar el seu ingrés real *per capita* entre el 1965 i el 1985. Poc després, Indonèsia, Malàisia i Tailàndia, les anomenades *DAE* (sigles en anglès de les economies dinàmiques de l'Àsia) van emprendre un camí similar i van duplicar els seus respectius ingressos *per capita*. Aquests països es van beneficiar del desenvolupament japonès: li exportaven els seus recursos naturals, especialment els alimentaris, rebien les seves inversions i passaven a desenvolupar aquells processos productius que el Japó deslocalitzava perquè havien deixat de ser rendibles per a la seva desenvolupada economia. Com a conseqüència, aquests mateixos països van superar ràpidament l'esquema típic de les relacions nord-sud i van deixar de ser exportadors exclusius de matèries primeres per exportar també productes semifabricats i facturats.

Aquest fenomen va irrompre amb força a l'escenari econòmic global i va qüestionar algunes interpretacions prèvies en relació amb les possibilitats de creixement dels països subdesenvolupats o en vies de desenvolupament.

Entre el 1971 i el 1995, per exemple, les economies de la regió van arribar a una taxa de creixement mitjana del 7% davant el 2,7% de les economies industrialitzades.

Quatre Tigres

També anomenats països, o economies, d'industrialització recent, NIC o NIE respectivament en les seves sigles angleses.

L'àmbit que millor va reflectir la magnitud d'aquesta transformació va ser el del comerç exterior.

Des de mitjan anys seixanta fins al principi dels anys noranta, la participació de la regió en els intercanvis comercials globals va passar del 15,4% a prop del 30%. En aquest lapse, les exportacions van créixer més de seixanta vegades (contra vint-i-sis vegades a escala mundial i divuit vegades a l'Amèrica Llatina) i les importacions van créixer més de cinquanta-cinc vegades.

Els factors que van permetre aquest espectacular creixement són múltiples i, en general, no es pot parlar d'un únic model de desenvolupament comú a tots els països de l'Àsia oriental. En el pla econòmic, els països del sud-est asiàtic van compartir una estricta adhesió a l'estabilitat macroeconòmica, van realitzar una considerable inversió en la formació de capital humà, van impulsar el desenvolupament de sistemes financers segurs, van concentrar els seus esforços a promoure les exportacions i van instrumentalitzar les polítiques de desenvolupament agrícola. Alhora, cada país va optar per estratègies diferents en matèria de privatitzacions o en el grau de participació governamental en el mercat.

Així, mentre que les autoritats de Singapur sempre van donar mostres d'un fort intervencionisme, l'actitud dels governants de Hong Kong va ser més propera al principi del *laissez faire*. Per la seva banda, els líders de Malàisia, Tailàndia i Indonèsia van seguir una estratègia intermèdia. Durant els anys seixanta i setanta, aquests països van protegir i van estimular les activitats de certes indústries i, al mateix temps, van promoure l'obertura a l'intercanvi comercial i l'estabilitat política i macroeconòmica.

Juntament amb aquests factors, les inversions del Japó en el sud-est asiàtic o les constants interaccions entre les empreses d'aquesta regió i les multinacionals occidentals també van tenir un paper destacat en el ràpid desenvolupament econòmic. Igualment important va ser l'actitud dels EUA davant aquest procés durant la guerra freda. Washington va promoure l'obertura dels mercats asiàtics a les exportacions estrangeres per finançar l'esquema capitalista. Els *Tigres Asiàtics* també es van beneficiar de la guerra que van sostenir els EUA a la Indoxina mitjançant contractes de l'Exèrcit i concessions comercials. No obstant això, aquesta situació va començar a canviar després de la caiguda del comunisme. Com veurem, els líders nord-americans van començar a veure en els *Tigres Asiàtics* competidors en potència, cada vegada menys sotmesos a la seva tutela, i va ser llavors quan es van plantejar la remodelació de les seves relacions amb el sud-est asiàtic.

L'espectacular apogeu del Japó als anys seixanta es va veure acompanyat a les dècades següents pel creixement econòmic de Corea del Sud i altres països al sud-est asiàtic –Singapur, Hong Kong, Taiwan, Tailàndia, Indonèsia, Malàisia. Aquest fenomen va respondre a múltiples causes i, malgrat l'existència de diverses coincidències, cada país va adoptar una estratègia singular per potenciar el seu desenvolupament econòmic. Des del punt de vista de l'equilibri i l'estabilitat de l'Àsia oriental, el salt econòmic d'aquests països va ampliar la bretxa entre països rics i pobres i va introduir noves complexitats al fràgil marc regional dibuixat al llarg de la guerra freda.

4.2. L'ascens de la Xina com a potència regional i les reformes econòmiques dels vuitanta

A la dècada dels setanta, la definitiva ruptura de l'aliança sino-soviètica i la normalització de relacions entre la República Popular de la Xina i els EUA van modificar l'equilibri de poder a l'Àsia oriental. A la dècada següent, aquest equilibri es va veure novament alterat com a conseqüència de l'enorme creixement econòmic de la Xina que va acompanyar l'expansió econòmica protagonitzada pel Japó, els Quatre Tigres i les DAE des dels anys seixanta.

Inspirats per les experiències dels seus veïns i menys aferrats a l'ortodòxia econòmica comunista, els líders que van succeir Mao Zedong a la Xina van emprendre una sèrie de reformes el 1978 que aviat es van traduir en altes taxes de creixement.

Els analistes econòmics han debatut molt sobre els motius que van produir aquest creixement econòmic:

- Per a uns, l'elevada proporció d'agricultors a la República Popular de la Xina als anys seixanta, l'orientació exportadora del país i la seva ubicació geogràfica en una de les regions més dinàmiques del planeta, l'Àsia oriental, van ser els factors estructurals determinants.
- Per a d'altres, va ser la manera gradual en què es van produir les reformes el que va constituir la principal causa de l'èxit, mentre que les condicions prèvies hi van tenir un paper menys rellevant.

Alguns estudis més recents han demostrat que ambdues explicacions tenien una part de veritat i que, en realitat, va ser una combinació de múltiples factors estructurals, circumstàncies conjunturals i polítiques graduals de reforma la que va permetre el notable creixement econòmic de la Xina des del 1978 endavant.

Des de la perspectiva de les relacions internacionals, d'aquests múltiples factors, quatre mereixen especial atenció:

- 1) La transferència tardana del model estalinista de planificació central va facilitar a les autoritats de Beijing la tasca de reestructuració industrial als anys setanta. El ritme i la manera en la qual Mao va implantar el model de planificació central van donar lloc a un grau de descentralització política i econòmica més elevat que en el cas de l'URSS, un grau d'institucionalització més baix i una flexibilitat del sistema econòmic més gran. Al seu torn, tot això va facilitar la introducció de reformes econòmiques i industrials.
- 2) La proximitat geogràfica de la República Popular de la Xina al Japó va produir un efecte sinèrgic que va potenciar el seu creixement econòmic.

Taxes de creixement a la Xina

Mentre que el creixement mitjà del producte interior brut xinès entre el 1957 i el 1978 va ser del 4,8%, aquest va augmentar fins al 9,3% en l'interval comprès entre el 1978 i el 1995. En aquest mateix període l'economia xinesa va quadruplicar el seu volum i el seu pes dins del comerç internacional va augmentar considerablement.

3) El debilitament de les relacions sinosoviètiques als anys seixanta va contribuir positivament a la gradual integració de la Xina a l'estructura econòmica internacional liderada pels EUA, el Japó i l'Europa occidental. Aquest distanciament va portar la República Popular de la Xina a buscar noves relacions o fiar els llaços existents amb altres països asiàtics de tall o model capitalista i amb un creixement econòmic més gran.

4) El dinamisme més gran de Hong Kong, Taiwan i de les comunitats d'emigrants xinesos en altres països de l'Àsia oriental va intensificar l'apogeu econòmic del país i va afavorir de manera significativa l'augment del comerç exterior de la Xina, sobretot en direcció al sud-est asiàtic.

Pel que fa a la posició de la República Popular de la Xina a l'Àsia oriental, el creixement econòmic dels anys vuitanta no únicament va catapultar les seves relacions amb gairebé tots els països asiàtics, sinó que també va posar de manifest la seva ambició de convertir-se **en potència regional** en un escenari marcat pel buit de poder creat després de la caiguda del bloc soviètic i la pèrdua gradual de l'atenció nord-americana.

Aquesta ambició va revifar algunes tensions històriques amb alguns dels seus veïns asiàtics i va causar certa incomoditat a Washington, que per primera vegada va veure perillar la seva posició dominant a la regió. Tanmateix, les vicissituds de la postguerra freda i les pressions dels seus aliats asiàtics van aconsellar Washington a continuar a la regió, encara que van exigir un compromís més gran del Japó amb la seguretat regional. Aquest compromís es va traduir a contribuir-hi més econòmicament. La Xina, per la seva banda, va continuar concentrada en les seves reformes econòmiques.

Respecte a la seva política exterior, els primers passos de la Xina cap a un activisme més gran a la regió –crítiques al tracte de la comunitat xinesa a Indonèsia, intensificació de vincles comercials amb l'ASEAN, predisposició més gran a tractar temes de seguretat i mediambientals– no van posar fi al baix perfil de la seva aproximació a l'escenari internacional.

4.3. Un sistema regional heterogeni: permanència de règims comunistes, dictadures i transicions a l'Àsia oriental

L'etapa final de la guerra freda va ser testimoni de la transformació de l'Àsia oriental i la seva gradual integració al sistema internacional. Encara sotmesos a les tensions entre els EUA i l'URSS, els països asiàtics van afrontar el debilitament del bloc soviètic i el final del món bipolar des de diferents posicions. Així, mentre que alguns països asiàtics van experimentar als anys vuitanta un creixement econòmic espectacular i es van embarcar en complexos processos de reforma política, nombrosos líders es van concentrar a mantenir-se en el

poder i es van mostrar poc entusiastes amb els esforços democratitzadors dels seus veïns.

Al nord de l'Àsia oriental, els règims de Corea del Sud i la Xina van ser els protagonistes dels canvis –o de les pressions populars a favor dels canvis– més significatius en aquesta dècada.

A **Corea del Sud**, el fort creixement de l'economia es va traduir en la configuració d'una creixent classe mitjana i en un augment de les demandes polítiques de la ciutadania. De vegades, aquestes demandes es van convertir en protestes i manifestacions públiques contra els governants, que a poc a poc es van veure obligats a flexibilitzar la rigidesa del sistema polític i a posar en marxa algunes mesures democratitzadores.

A la **Xina**, l'apogeu econòmic dels anys vuitanta també va començar a posar en evidència davant de la ciutadania xinesa certes contradiccions entre el sistema polític i la posició privilegiada de la classe dirigent del Partit Comunista Xinès. Com a conseqüència, diversos grups van expressar amb més força que abans el seu descontentament amb el règim i els seus desitjos de canvi.

A diferència de l'experiència sud-coreana, la resposta de les autoritats a la Xina va ser menys receptiva. Encara que al llarg de la dècada el Partit Comunista es va embarcar en un llarg procés de transformació econòmica i va anunciar diverses mesures encaminades a corregir la corrupció i a incrementar l'aparença democràtica del règim, aquestes accions no es van traduir en la reforma del sistema polític. És més, en nombroses ocasions els líders xinesos van manifestar que no seguirien el model soviètic de Gorbtxov, és a dir, que no iniciarien cap obertura política abans d'haver consolidat les reformes econòmiques.

La situació es va anar agreujant progressivament i va provocar diversos incidents entre les autoritats de Beijing i diversos grups de manifestants. El juliol de 1989, la tensió va arribar al seu punt màxim a la plaça de Tiananmen quan l'Exèrcit d'Alliberament Popular va carregar contra els estudiants i els treballadors que es manifestaven davant les dependències del Govern xinès al Palau Imperial.

El **règim nord-coreà** gairebé no va evolucionar als anys vuitanta. Després de quatre dècades en el poder, el líder comunista Kim Il-sung seguia al capdavant del país al final de la dècada i l'economia continuava estancada.

Per la seva banda, el **sistema polític japonès** tampoc no va experimentar grans transformacions ja que el Japó havia iniciat el seu procés de reforma del sistema polític després de la Segona Guerra Mundial. En aquest sentit, el final de la guerra freda no va implicar cap canvi del procés, encara que, com es veurà més endavant, la nova situació internacional l'obligaria a plantejar-se un paper polític

més actiu i participatiu en les relacions internacionals. Aquesta circumstància provocaria la participació, per primera vegada en la història de la postguerra, de les seves forces d'autodefensa en operacions exteriors. Els països de la zona no ho van veure amb indiferència i el govern japonès va haver de desenvolupar una intensa activitat diplomàtica per tranquil·litzar els seus veïns.

Respecte als **països del sud-est asiàtic**, la diversitat política va continuar essent la nota predominant en una regió marcada per la pervivència de pràctiques autoritàries i inèrcies característiques de l'ordre bipolar.

- A Tailàndia i les Filipines, els responsables polítics van fer els primers passos cap a la democratització dels seus sistemes polítics a mitjan i final dels anys vuitanta.
- A Indonèsia, el règim dictatorial de Sukarno es va enfrontar a les pressions democratitzadores i va aconseguir mantenir-se gairebé intacte.
- A Cambodja, l'autoritarisme dels *khmers* rojos del final dels anys setanta va ser reemplaçat als anys vuitanta pel control de la força d'ocupació vietnamita i les pràctiques autoritàries del Govern nomenat pel Vietnam.
- A Birmània, la crisi econòmica i la inestabilitat política del país al llarg de tota la dècada van aplanar el terreny al cop militar que es va produir el juliol del 1988 i que va situar en el poder a una Junta integrada per membres de l'Exèrcit.
- A Malàisia, l'arribada de Mahathir al poder el 1981 no va posar fi a la tradició de governs autoritaris en un model de monarquia parlamentària marcat per un delicat equilibri (o desequilibri) ètnicopolític entre xinesos i malais.
- A Singapur, que s'havia independitzat de Malàisia el 1965, es va mantenir l'intervencionisme i autoritarisme del règim.
- Finalment, els models comunistes instaurats al Vietnam i Laos a mitjan anys setanta es van mantenir durant els anys vuitanta malgrat la reducció d'ajuts procedents de l'URSS.

Resumint, els països de l'Àsia oriental van arribar amb sistemes polítics diferents a l'etapa final de la guerra freda. Com veurem en el mòdul següent, aquestes diferències no van desaparèixer amb el col·lapse definitiu del bloc soviètic als anys noranta, però es va produir una nova onada de democratització que va afectar especialment la regió del sud-est asiàtic.

4.4. L'impacte del final de la guerra freda sobre l'Àsia oriental: una regió a la recerca de líder

El final de la guerra freda va obrir les portes a una etapa de transició en el sistema internacional i va alterar l'equilibri geopolític de l'Àsia oriental. D'una banda, la crisi interna de l'URSS va representar l'allunyament polític d'una de les dues superpotències que havien guiat la dinàmica bipolar a la regió durant dècades. De l'altra, aquest debilitament va comportar una relativa pèrdua de l'interès dels EUA en l'Àsia oriental, que es va traduir en menys activisme en els assumptes de la regió. La combinació d'aquests factors, al seu torn, va derivar en una sensació d'absència de lideratge a finals dels anys vuitanta i principi dels noranta que, en el cas dels petits països, es va traduir en sentiment d'inseguretat.

En aquest context, algunes potències de la regió van tractar d'aprofitar-se d'aquest buit per a fiançar la seva posició internacional. Al nord de l'Àsia oriental, ni Taiwan ni cap de les dues Corees no es podien situar al capdavant de la regió a causa de la seva mida, els seus recursos, la seva capacitat d'influència en el sistema internacional i les seves respectives situacions internes. El Japó, d'altra banda, havia sofert als anys vuitanta una etapa d'estancament econòmic i la seva política exterior continuava essent de perfil baix o moderat, en part per no despertar les reticències dels seus veïns que encara mantenen present la seva actitud expansionista del passat. Respecte a la República Popular de la Xina, el seu apogeu econòmic i l'enfortiment de les relacions politicocomercials a l'Àsia oriental la feien una bona candidata per a liderar la regió. Igual que en el cas nipó, tanmateix, aquesta opció no convenia nombrosos països, sobretot al sud-est asiàtic, que continuaven veient en el gegant xinès una amenaça potencial a les seves respectives capacitats d'actuació i influència en l'escenari internacional.

Quant a les possibilitats de lideratge dels països del sud-est asiàtic, únicament Indonèsia tenia prou força per a ocupar part del buit deixat pels EUA i l'URSS. El règim de Sukarno havia liderat l'ASEAN al llarg dels anys vuitanta i encara que aquesta actitud no sempre va ser rebuda amb entusiasme per Malàisia, les Filipines, Tailàndia o Singapur, el líder indonesi va aconseguir mantenir aquest avantatge relatiu sobre els seus veïns durant els primers anys noranta. La situació política interna seria, tanmateix, el pitjor obstacle a què s'hauria d'enfrontar Indonèsia.

En definitiva, els països asiàtics van aterrar a l'escenari de la postguerra freda embrancats en nombrosos processos de transformació interna i sense un líder regional clar. Com veurem més endavant, aquesta situació d'incertesa es va mantenir alguns anys més i, en general, els anys noranta van assistir a una reconfiguració gradual de les relacions internacionals de l'Àsia oriental.

Resum

En aquest mòdul s'han analitzat les relacions internacionals de l'Àsia oriental entre el 1945 i el 1989. El primer apartat ha posat de manifest els fonaments d'aquestes relacions i la seva connexió amb el període colonial, la Segona Guerra Mundial i els processos d'independència de mitjan segle XX. El segon ha emfatitzat l'enorme influència dels EUA sobre aquesta regió i ha analitzat els vincles bilaterals entre aquest país i els països de l'Àsia oriental. El tercer s'ha centrat en el paper exercit per l'URSS durant el període estudiat. Finalment, el quart apartat ha posat de relleu la convivència de diverses dinàmiques regionals amb l'ordre bipolar, sobretot als anys setanta i vuitanta.

D'aquesta anàlisi es poden extreure quatre conclusions fonamentals sobre les relacions internacionals a l'Àsia oriental al llarg de la guerra freda i aquestes reflexions ens ajudaran a entendre l'escenari regional actual.

Primera. L'espai geogràfic de l'Àsia oriental va estar sotmès durant tota la guerra freda a una elevada pressió de la lògica bipolar. Tant els EUA com l'URSS van tractar d'ampliar la seva àrea d'influència sobre els països asiàtics mitjançant ajuts econòmics, assistència militar o altres mesures polítiques. El resultat d'aquestes accions va ser la divisió *de facto* de la regió en dos blocs: un emmarcat en l'òrbita nord-americana i un altre sota la influència soviètica. Com s'ha vist, aquesta situació es va alterar amb la ruptura de l'aliança sinosoviètica i el gradual ascens de la República Popular de la Xina com a potència regional. El patró de bipolaritat, però, mai no va desaparèixer del tot a l'Àsia oriental fins a la desintegració de l'URSS.

Segona. A l'Àsia oriental les relacions entre les dues superpotències es van traduir en conflictes militars oberts mitjançant països interposats. La guerra de Corea es va veure clarament afectada per la rivalitat soviètico-nord-americana i el seu desenvolupament va aprofundir la divisió del món en dos blocs enfrontats. La guerra entre els EUA i el Vietnam del Nord també va respondre a la política nord-americana de contenció del comunisme. Finalment, l'ocupació vietnamita de Cambodja va reflectir les tensions de l'ordre bipolar i de la lluita entre els EUA i l'URSS per ampliar les seves àrees d'influència en l'escenari internacional.

Tercera. L'Àsia oriental experimentà importants transformacions en el transcurs de la guerra freda. Com ha quedat de manifest en diverses ocasions, el període 1945-1989 va ser testimoni de profunds canvis econòmics, polítics, socials i culturals a la regió. La introducció de diverses mesures democratitzadores en alguns països asiàtics i l'espectacular creixement econòmic de la regió són clars exemples d'aquest procés de canvi.

Quarta. La marcada bipolaritat de l'Àsia oriental també es va veure acompanyada de dinàmiques regionals durant les quatre dècades de guerra freda. Sens dubte, la creació de la SEATO i de l'ASEAN o els processos d'expansió econòmica de nombrosos països asiàtics van ser impulsats per la lògica bipolar però, una vegada creats, aquests processos van adquirir la seva pròpia lògica regional. En aquest sentit, l'Àsia oriental és una regió en la qual els processos de regionalització més reeixits (intensificació dels vincles regionals *de facto*) són aquells que no s'han acompanyat de projectes regionalistes (iniciatives polítiques).

Bibliografia

Allison, R.; Ross, R. S. (2001). *Central Asian Security: The New International Context*. Washington, DC: Brookings Institution Press.

Obra de consulta. Alguns dels seus capítols recorren les relacions entre l'URSS i la República Popular de la Xina en el marc de l'Àsia central durant l'etapa de la guerra freda.

Beashley, W. G. (1995). *Historia contemporánea de Japón*. Madrid: Alianza.

Aquesta obra analitza l'evolució del Japó a l'últim segle, i presta atenció a les seves relacions amb els seus veïns, els EUA, l'URSS i el sud-est asiàtic durant i després de la Segona Guerra Mundial.

Bergsten, F.; Noland, M. (ed.) (1993). *Pacific Dynamism and the International Economic System*. Washington: Institute for International Economics.

Aquesta interessant obra estudia l'arrencada econòmica del Japó als anys seixanta i setanta i les posteriors experiències de les economies del sud-est asiàtic. Els autors analitzen les causes d'aquest fenomen i les seves implicacions en el context internacional.

Bustelo, P. (1997, febrer). *Asia en la Nueva Economía Mundial*. Instituto Complutense de Estudios Internacionales.

És una de les poques obres en castellà. Ofereix una útil reflexió sobre l'evolució econòmica de l'Àsia a les últimes dècades i la seva nova posició en el sistema internacional.

Bustelo, P.; Delage, F. (coord.) (2002). *El nuevo orden internacional en Asia-Pacífico*. Madrid: Piràmide.

Obra de consulta sobre les noves relacions econòmiques i comercials en aquesta regió del planeta. El llibre aborda també el context polític d'aquestes relacions i les seves implicacions culturals, militars, etc.

Caillaud, F. E.; Queval, A. (1997). *La République de Corée. Mutation et enjeux*. París: La Documentation Française.

Interessant reflexió sobre l'evolució de la República de Corea en els últims cinquanta anys. Els autors analitzen tant els factors interns que han propiciat la transformació del país com les condicions externes que hi han influït.

"Crises et conflits en Asie" (1990). *Relations Internationales & Stratégiques* (monogràfic, núm. 27). Aquest monogràfic recorre els principals conflictes esdevinguts a l'Àsia oriental a l'últim segle i els situa en el context de la guerra freda i el nou context internacional.

Jian, C. (2001). *Mao's China and the Cold War, The New Cold War History*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Obra essencial per a entendre la posició de la República Popular de la Xina en el context de la guerra freda des de la seva aliança amb l'URSS fins al seu acostament als EUA. L'autor analitza les condicions externes i internes que han impulsat la política exterior xinesa en l'últim mig segle.

Dalpino, C.; Lin, J. (2000). "China and Southeast Asia: The Difference of a Decade". A: *Brookings Northeast Asia Survey 2002-2003*. Washington, DC: Brookings Institution Press.

Interessant article sobre les relacions entre la Xina i els diferents països del sud-est asiàtic. Els seus autors analitzen la creixent importància de la Xina en aquest context, l'enfortiment dels intercanvis comercials i les implicacions d'aquesta relació en l'esfera internacional.

Dosch, J.; Mols, M. (2000). *International Relations in the Asia-Pacific: New Patterns of Power, Interest, and Cooperation*. Nova York: St. Martin's Press.

Aquesta obra s'endinsa en les noves dinàmiques de poder a l'Àsia oriental, però inclou també algunes referències interessants al passat de la regió i a les tensions que han forjat el context actual.

Feffer, J. (2004). *Corea del Norte. Corea del Sur. La política estadounidense en una época de crisis* (1a. ed. en anglès, 2003). Barcelona: RBA, 2004.

Interessant obra per a entendre la posició dels EUA davant el conflicte coreà i les relacions entre Corea del Nord i Corea del Sud. L'autor reflexiona sobre els interessos nord-americans en la península, el seu valor estratègic i l'evolució del conflicte durant les últimes dècades.

Forsberg, A. (2000). *America and the Japanese Miracle: The Cold War Context of Japan's Postwar Economic Revival, 1950-1960*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Llibre d'utilitat per a aprofundir en el paper dels EUA en la reconstrucció del Japó i el seu apogeu econòmic posterior. L'autor centra el seu treball en la primera dècada de la guerra freda, però la seva anàlisi va més enllà i inclou referències interessants a les dècades anteriors i posteriors.

Gong, G. W. (ed.) (2001). *Memory and History in East and Southeast Asia: Issues of Identity in International Relations*. Washington: CSIS.

Interessant obra sobre els aspectes identitaris que han anat forjant la memòria del sud-est asiàtic i que han influït en la dinàmica de poder existent en aquesta regió.

Ikenberry, G. J.; Mastanduno, M. (ed.) (2003). *International Relations Theory and the Asia Pacific*. Nova York: Columbia University Press.

Obra clau per a entendre les relacions intraregionals i extraregionals de l'Àsia oriental. Els autors presenten els diferents paradigmes de les relacions internacionals i els apliquen a l'anàlisi de les relacions internacionals d'aquesta regió.

Kim, S. S. (2004). *The International Relations of Northeast Asia*. Oxford: Rowman and Littlefield Publishers, Inc.

Obra de referència fonamental per a aquest curs. L'autor analitza les relacions entre els diferents països de l'Àsia oriental i les ubica en el context global. Centrat fonamentalment en els anys noranta i els primers anys del segle XXI, el llibre fa referència també al passat de la regió.

Kim, S. S. (ed.) (200). *East Asia and Globalization*. Manham: Rowman and Littlefield Publishers, Inc.

Interessant reflexió sobre les actituds i accions dels països de l'Àsia oriental davant la globalització. L'autor analitza aquesta relació des del punt de vista econòmic, però també des de les òptiques política, social i cultural.

Metzger, T. A.; Myers, R. H. (1996). *Greater China and U.S. Foreign Policy. The choice between Confrontation and Mutual Respect*. Stanford: Hoover Institution Press.

Llibre essencial per a comprendre les complexes relacions entre la República Popular de la Xina i els EUA durant la guerra freda. El llibre aborda aquestes relacions des de la perspectiva de Washington, però fa referència també a les decisions i accions adoptades a Beijing.

Neher, C. D. (2002). *Southeast Asia In The New International Era*. Boulder: Westview Press.

Estudi rellevant per a entendre la transformació recent del sud-est asiàtic i la seva nova posició en el sistema internacional. L'autor recorre també a l'experiència d'aquesta regió als anys vuitanta, especialment pel que fa al desenvolupament econòmic.

Oberdorfer, D. (2001). *The Two Koreas. A Contemporary History*. Basic Books.

Obra fonamental per a comprendre les difícils relacions entre Corea del Nord i Corea del Sud, les raons que van inspirar el conflicte, les dinàmiques existents a la península i el recorregut d'ambdós països durant la guerra freda.

Sholler, M. (1997). *Altered States: The United States and Japan Since the Occupation*. Oxford.

Obra que permet apropar-se a les complexes relacions entre els EUA i el Japó des del final de la Segona Guerra Mundial fins a la dècada dels noranta. El llibre presta especial atenció al paper que van tenir el general MacArthur i els EUA en la configuració del sistema polític japonès després de la seva derrota per part dels aliats.

Smith Thompson, R. (2002). *Empires on the Pacific: World War and the Struggle for the Mastery of Asia*, Nova York: Basic Books

Interessant obra per a comprendre la formació del nou subsistema regional d'Àsia-Pacífic després de la Segona Guerra Mundial. Analitza les aspiracions, estratègies i limitacions dels EUA, l'URSS i els països asiàtics per a adaptar-se a aquest nou escenari.

Soderberg, M. (2002). *Chinese Japanese Relations in the 21st Century: Complementarity and Conflict*. Londres: Routledge.

Centrat en el nou segle, aquest llibre reflexiona també sobre les relacions entre la Xina i el Japó a les últimes dècades. Insisteix en la dinàmica bilateral entre aquests països i en la influència de factors externs com l'actitud dels EUA.

Sudo, S. (2002). *The International Relations of Japan and South East Asia: Forging a New Regionalism*. Londres: Routledge.

Aproximació a les relacions entre el Japó i els països del sud-est asiàtic. L'autor recorre a l'hostilitat d'aquesta regió davant el país nipó als anys posteriors a la Segona Guerra Mundial, l'expansió econòmica d'ambdós escenaris als seixanta, setanta i vuitanta, i l'acostament gradual entre Tokyo i les capitals del sud-est asiàtic.

Yahuda, M. (1996). *The International Politics of Asia-Pacific, 1945-1995*. Londres: Routledge.

Obra de referència per a comprendre les complexes relacions entre els diferents sistemes polítics de l'Àsia oriental durant la guerra freda. L'autor analitza les dinàmiques bipolars i regionals d'aquesta zona del planeta atenent factors polítics, econòmics, socials i culturals, i també diferents paradigmes de l'estudi de les relacions internacionals